

Kieltämisen ammattilaiset

Tupakkayhtiöiden strategiat tupakkalainsäädännön
estämiseksi Suomessa

Suomen ASH ry
Lääkäriin sosiaalinen vastuu ry

Taitto ja tekninen toteutus Niina Parkkunen

ISBN 951-96 539-2-9

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 2001

Yhteenveto

Kansainvälisessä vertailussa tupakkasääntely alkoi Suomessa varhain, sillä eduskunta hyväksyi tupakkalain vuonna 1976. Tosin tupakan aiheuttama syöpävaara tunnettiin Suomessakin jo 1940- ja 1950-luvuilla.

Kansainväliset tupakkayhtiöt ovat pelänneet Suomessa käyttöön otettujen rajoitusten leviävän muille markkinoille. Suomi on ollut tupakkayhtiöille tärkeä tiedustelu- ja painostustoiminnan kohde, vaikka sen markkinat ovat pienet. Vuonna 1977 voimaan tullut tupakkalaki oli aikanaan Euroopan kattavin. Lain terveystoimittainen tavoitteellisuus teki Suomesta ”preventiopro-pagandan” mallimaan. Lisäksi Suomessa nostettiin Euroopan ensimmäinen tuotevastuukanne tupakkayhtiöitä vastaan vuonna 1988, jolloin aloitettiin myös tupakkalain muutoksen valmistelu. Monien vaiheiden jälkeen uusi ja tupakkayhtiöiden toimintaa entistäkin enemmän rajoit-tava tupakkalaki astui voimaan vuoden 1995 alussa.

Yhdysvalloissa käytyjen tupakka-oikeudenkäyntien yhteydessä julkiseksi tulleet asiakirjat osoittavat tupakkayhtiöiden pyrkineen useiden vuosien ajan tekemään tyhjiksi eri maiden hallitusten ponnistukset tupakkasääntelyn aikaansaamiseksi. Asiakirjojen tarjoama yllätys on siinä, missä laajuudessa ja intensiteetissä strategioita on usein sovellettu. Toiminta on ollut kattavaa, hyvin suunniteltua ja yleensä näkymätöntä. Siihen on käytetty huomattavia ra-hasummia.

Heinäkuussa 2000 Maailman terveysjärjestö World Health Organization (WHO) julkaisi oi-keudenkäyntiasiakirjoihin pohjaavan asiantuntijaraportin *Tobacco Company Strategies to Undermine Tobacco Control Activities at the World Health Organization*. Raportin laatineet asiantuntijat suosittelevat, että kaikki WHO:n jäsenmaat tekisivät vastaavia selvityksiä tupak-kayhtiöiden vaikutuksista niiden tupakan sääntelytoimiin.

Suomea koskevat tupakka-asiakirjat osoittavat, että tupakkayhtiöt ovat pyrkineet myös täällä estämään järjestelmällisesti tupakkasääntelyä ja ohjaamaan keskustelua pois tupakoinnin hait-tavaikutuksista. Asiakirjat antavat ymmärtää, että Suomessa on käytetty samoja strategioita kuin muuallakin maailmassa.

Käytännössä tämä on tarkoittanut sitä, että tupakkayhtiöt ovat piiloutuneet näennäisesti itse-näisten tiedemiesten, tutkimustulosten ja julkisten keskustelijoiden taakse. Näiden tahojen taloudellisia ja muita kytköksiä tupakkayhtiöihin ei ole paljastettu.

Tupakkayhtiöiden toiminta on hidastanut ja estänyt tupakkalainsäädännön ja erilaisten rajoi-tusten käyttöönottoa joka puolella maailmaa. Tämä on aiheuttanut huomattavia vahinkoja myös Suomessa, mutta inhimillisiä vahinkoja ei pystytä arvioimaan määrällisesti. Sen sijaan tupakkayhtiöiden toimintaa on mahdollista valvoa tarkemmin.

Executive summary

Background

In Finland three major tobacco companies hold the market: Amer-Tupakka (Amer Tobacco, a licensed manufacturer of Philip Morris brands) controls about 75%, British American Tobacco Nordic about 15%, and Altadis (originally privately owned Rettig, then RJ Reynolds and the Seita) 10% of the Finnish market.

Manufacturing Doubt

Tobacco Companies' Strategies to Undermine Tobacco Regulation in Finland

The Act on Measures for the Restriction of Tobacco-Smoking was passed unanimously in the Finnish Parliament in 1976. Among other things, the Act included a total advertising ban, prohibition of sales of tobacco products to minors, smoke-free public premises, and a smoking prohibition on most public transport. The comprehensive Act was very progressive at the time, and Finland was the model country of preventive measures.

Europe's first legal case against the tobacco industry was brought in Finland in 1988. The case was based on product liability. Simultaneously with the case, the authorities began revising certain provisions of the Tobacco Act which had shown some difficulty in interpretation and implementation. The legislative amendments came into effect on March in 1995.

Finland is of particular interest to tobacco companies because of the country's long experience with tobacco legislation. International tobacco companies have feared that restrictions imposed in Finland might spread to other markets. Thus Finland has served as an important target for investigation and pressure for the tobacco companies, even though the Finnish tobacco market is fairly small.

The fear of passive smoking is greatest on those markets where regulation on smoking has been in place for a long time. In November 1986, J. Bernard Robinson, who has worked in the European unit of Philip Morris in Lausanne, Switzerland, set the target for the company, not only to extinguish "constant fires" but also to actively influence the tobacco agenda of governments and anti-smoking activists.

"This is particularly relevant in the Nordic countries as their anti-tobacco initiatives can produce significant ripple effects far beyond their boundaries. In the Scandinavia/Finland area, the tobacco industry's historical reluctance to confront opponents now limits its credibility and retards the willingness to influence events. This has provided our opponents with the opportunity to secure original, adverse legislation that can lead the way for other markets."

Documents concerning Finland show that here too the tobacco companies have systematically sought to prevent tobacco legislation and to steer discussion away from the harmful effects of smoking. The documents also indicate that the same strategies that have been used elsewhere have been used in Finland as well.

In practice, this means that the tobacco companies have attempted to hide behind apparently objective and independent scientists, research results and actors in public debate. The financial and other connections of these actors with the tobacco industry have not been revealed.

The activities of the tobacco companies have slowed down and prevented the implementation of tobacco legislation and restrictions everywhere in the world. This has caused significant damage in Finland, also. The amount of human damage cannot be estimated numerically, but it is possible to monitor the activities of the tobacco companies more closely.

The comprehensive tobacco legislation in Finland has in effect created a kind of experimental market for the transnational tobacco companies. The companies have used Finland as a case for investigating how they can live with restrictive tobacco legislation and how they can work around it when necessary.

One example of the activities of the international tobacco companies' intelligence network comes from 1988. Finnish representatives had reported to the Philip Morris headquarters that the Finnish National Board of Health was intending to demand that ingredient lists be attached to tobacco products at the end of 1988. At the same time, the Surgeon General in the United States was expected to publish a report on the ingredients in tobacco products. These two pieces of news led to a strategic recommendation. In a document circulated internally, instructions given to the international and US organizations of Philip Morris were that they must collaborate in media strategy.

"Developments in this issue in Finland could exacerbate the communication challenge in other market, including the USA." — "It's critical that the strategy be coordinated between PMI (Philip Morris International) and PM USA."

The significance of Finland as a target for the tobacco companies' intelligence operations can be seen in practice in that the companies have put quite a lot of effort and money into monitoring public debate in Finland. At least Philip Morris has been aware of Finnish legislative plans in advance. The company's databases contain an amazing number of documents that are translations of Finnish proposals for legislation, publications and press clippings. Many of the translated documents deal with the activities of the people and organizations that are considered adversaries by the tobacco company.

It has been clear to the tobacco industry that it cannot win the debate by using health-based arguments. Therefore the industry has sought to steer the focus of the debate on the tobacco industry away from health issues. One way it has sought to do so has been to use commissioned research projects relating to the employment effects of the tobacco industry, the revenues from the tobacco tax, and citizen's opinions on tobacco regulation. Sympathetic journalists and politicians have provided fertile soil for the arguments of the industry, which claim that the health effects of smoking have not been proven and thus no regulation is warranted.

Case Studies

The Finnish total tobacco advertising ban of 1976 was a challenge to the tobacco companies. It seems clear that the companies had to develop ways to circumvent the ban.

1. The Belmont Marketing Project

The popularity of Philip Morris's cigarette brand Belmont grew rapidly after its launch on the market in 1975. Philip Morris had succeeded in creating a "youthful, modern and active image" for the brand. However, in the mid-1980s, the growth in the sales of Belmont began to slow down. The problem was that Finnish brands did not benefit from the visibility of the company on international Formula-1 and rally venues.

According to Philip Morris, the only way to reach Finnish consumers was to use the kind of marketing promotion abroad that would also interest the Finnish media. *"The one who is most successful in getting this kind of exposure is also the one who is most likely to be successful on the market."*

According to the company, a single-handed sailing race around the world would be an excellent opportunity to acquire publicity for the Belmont brand in Finland. The race would ensure constant exposure for a period of two and a half years, and would be remembered even after several years. The idea of the project was that the boat would be named after the brand. *"Main task is to maximize exposure in Finnish media by securing continuous flow of information and pictures and by arranging journalist trips to stop-over harbours."*

The company also planned that the pilot of the boat, Harry Harkimo, would be referred to as Harry "Belmont" Harkimo in the campaign. It is alarming that the company did not have the slightest concern that Harkimo might have an accident during the race. The report makes reference to a Finnish motorcyclist who died during a race. *"In case of accident or emergency the publicity would be enormous and experience from ex. the death of Jarno Saarinen shows, that publicity still works."*

The project raised vast public interest but also protests. Health advocates accused Philip Morris of circumventing tobacco legislation. In their opinion, the sponsor project clearly advertised cigarettes. A complaint was lodged with the Finnish Chancellor of Justice, the matter was raised in a meeting of the shareholders of Amer Tobacco, and finally a conditional fine of FIM 400,000 was imposed on Amer for distributing material on the Belmont brand. The Belmont project was instrumental in the specification of the provisions on tobacco advertising in 1995.

2. Healthy Buildings International

Information on the dangers of passive smoking in the late 1980s caused the tobacco companies to once again take up their old weapon – research.

At the turn of the 1990s, a new publication was launched entitled *"Healthy Buildings International Magazine"*. It was published by Grey Robertson, an American consultant, who had become familiar to many Finnish journalists. Robertson's company, Healthy Buildings International (HBI), specialized in the quality of indoor air and conducted research on ventilation systems. Robertson's message was that individual sources of air impurity (such as tobacco smoke) were not the cause for substandard indoor air – the culprit was poor ventilation. Robertson distributed information world-wide on the so-called "sick building syndrome".

The internal documents of tobacco companies show what the studies were all about in reality: the companies selected the targets for the studies – and paid the bills through intermediaries. They also controlled the content of the *Healthy Buildings International Magazine*.

In reality, Robertson was an integral part of the tobacco industry's strategy against the threat presented by the concern with passive smoking. The strategy is spelled out in Philip Morris's action plan for the Nordic countries in 1987: "Move the discussion from an ETS, to an Air Quality issue."

Through a Washington-based law firm, the tobacco industry paid Robertson for conducting investigations on buildings, consultation, publication of the magazine, and even for lecture tours and meetings with journalists.

In Finland, HBI sought to conduct studies of indoor climate in the most prestigious buildings available. Apparently the purpose was to lend credibility and authority to Robertson's ideas. The sites studied included two buildings of the Bank of Finland and the City Hall in Espoo. Robertson appeared in Finnish media as an expert on the quality of indoor air.

The activities of HBI scaled down when Robertson's contacts with the tobacco industry were revealed in 1993. A US magazine called *The Nation* published a lengthy report on the relations between Robertson and the tobacco companies. However, the publication of this information never made the news in Finland. Prior to *The Nation's* report, no one had questioned the legitimacy of Robertson's activities.

3. Whitecoats

It was important for the tobacco companies to dominate the public debate on passive smoking. However, this time around, their own research apparatus was no longer enough for the tobacco companies. Philip Morris and other companies decided to begin buying experts for their side throughout the world. The code name for the expert group was "Whitecoats".

An internal memo by Philip Morris for Scandinavia and Finland describes the plan as follows: "*We will recruit consultants with political credibility, experts in welfare economics & additional ETS whitecoats in Scandinavia/Finland*".

The purpose of the operation was to hire a group of researchers as consultants who would carry out research, write articles, give interviews and participate in conferences. Law firms and proprietary research centers were also used to aid the experts.

The aim was to "*Work closely with S&T (the research center of PM in Switzerland) and John Rupp of Covington and Burling (a law firm) to complete the first phase of recruiting and activating the Nordic ETS whitecoats. Support their efforts to drive the thinking of their colleagues via articles and comments in the scientific literature and through presentations during symposia. Develop their ability to testify persuasively in government hearings and to generate positive stories in the popular press.*"

It is not clear how intensively the tobacco companies have engaged in funding scientific research in Finland. It also remains unclear how independent the researchers funded by the tobacco companies were in reality, and how the companies have used these "commissioned studies" to their advantage.

4. The Fight Over Tobacco Legislation

New information on the health hazards of tobacco, especially passive smoking, was also obtained in the 1980s in Finland. The Finnish Ministry of Social Affairs and Health began drafting an amendment to tobacco legislation. The tobacco industry closely monitored the activities of the Ministry.

"It was noted that in all ETS/EPA communications in Finland the current very special Finnish circumstances need to be taken into consideration." — "Finland would be the Nordic priority market for EPA journalist briefings taking place by PM in the US."

The task of the Senior Vice President of Corporate Affairs at Amer Tobacco was to lobby representatives of the Finnish trade organizations (notably the Central Organization of Finnish Trade Unions SAK, Liiketyöntäjien keskusliitto LTK [currently Employers' Confederation of Service Industries], and the Confederation of Finnish Industry and Employers TKL) and to explain to them what the proposed bill would lead to. Somewhat earlier, the same labor market leaders had organized a VIP trip to Switzerland. The SAK had initially taken a positive view of the new bill, because it considered tobacco smoke as a carcinogen. After discussions, however, the SAK was willing to change its position. In fact, the SAK and TKL together issued a statement that smoking in the workplace was an internal question of the working community, and did not need to be addressed by the authorities.

At Amer's initiative, *Ilta-Sanomat*, a Finnish tabloid, carried out and published an opinion poll according to which the majority of Finns opposed Government control of smoking in the workplace. Moreover, the company sought to mobilize experts who could give statements, for example in the Parliament. In legal matters, Amer employed, among others, the APNR firm of solicitors.

Amer also planned to continue lobbying key politicians, political parties, civil servants and trade organizations. They also planned to continue collaboration with the Finnish Hotel and Restaurant Association, as a result of which restrictions on smoking in restaurants had already been removed from the tobacco bill.

The struggle over the new Tobacco Act ended in a clear defeat for the tobacco industry when the most comprehensive Tobacco Act in Europe was enacted in Finland at the beginning of 1995. Rettig, the Finnish tobacco manufacturer, established for 150 years in the tobacco industry, sold its tobacco operations to the R.J. Reynolds multinational. One of the factors which lowered the price of the deal was the new Finnish Tobacco Act.

The author of the report is Mr. Heikki Hiilamo, a journalist and a researcher.

Sisällys

Yhteenveto	3
Executive summary	4
Esipuhe	10
1 Johdanto	11
1.1 Tausta ja tavoitteet	11
1.2 Aineisto	12
1.3 Menetelmä	15
1.4 Aihealueen rajaus	16
2 Tupakka ja terveyshaitat	17
2.1 Paniikin hallinta	17
2.2 Terveysvaarojen kiistäminen	18
2.3 Pakkotupakoinnin vähättely	19
3 Rajoitusten vastustamiskeinot	21
3.1 Tiedustelutietojen kerääminen	22
3.2 PR-toiminta	24
3.3 Rahallinen tuki poliitikoille	25
3.4 Lobbaus	26
3.5 Konsulttiohjelmat	27
3.6 Tupakoitsijoiden yhdistykset	28
3.7 Tukirenkaiden luominen	29
3.8 Pelottelu	30
3.9 Filantropia	31
4 Esimerkkihankkeet Suomessa	32
4.1 Belmont Finland – urheilusponsorointi	32
4.2 Healthy Buildings International – tupakka ja sisäilman laatu	35
4.3 ”Whitecoats” – ostetut lääkärit	38
4.4 Taistelu uudesta tupakkalaista	43
5 Johtopäätökset	49
Liite: Esimerkkiasiakirja	50
ETS IN NORDIC COUNTRIES, Presentation to PM EEC, ETS Conference, 12-14 November 1986	

Esipuhe

Raportti Kieltämisen ammattilaiset sai alkunsa eräästä keskustelusta asianajaja Heikki Salon kanssa elokuussa 2000. Vähän myöhemmin Image-lehden päätoimittaja Marjaana Toiminen innostui juttuaiheesta, joka käsittelisi tupakkayhtiöiden lobbaustoimintaa Suomessa. Heidi Laakkonen ja Mervi Hara auttoivat taustamateriaalin hankkimisessa. Pian minulla oli pöydälläni kymmeniä kirjoja ja satoja sivuja dokumentteja. Mervi Hara innostui ehdotuksestani laatia aineistosta lehtijuttua laajempi raportti. Siitä asti hän -- paitsi hankki lisää lähteitä ja kommentoi tekstiäni -- tuki ja kannusti minua kaikissa raportin laatimisen vaiheissa.

Työpaikassani Tarinatalo Oy:ssä raportin työstämiseen osallistui taustahaastattelun laatinut Topi Salo, raakakäännöksiä tehnyt Pauliina Tervo, WHO:n raporttiin tutustunut Paula Snellman-Hirstiö, kieltä tarkistanut Anna-Liina Kauhanen sekä moniin käännöksiin, tarkistuksiin ja viimeistelyihin osallistunut Sari Väänänen. Käsikirjoitusta ovat edellä mainittujen lisäksi rikastuttaneet kommentteillaan Pekka Hakkarainen, Kristiina Patja, Pekka Puska, Patrick Sandström ja Ilkka Taipale. Raportin on taittanut Niina Parkkunen. Lausun kaikille mainituille vilpittömän kiitokseni.

Helsingin Koskelassa pääsiäisenä 2001

Heikki Hiilamo

1. Johdanto

1.1 Tausta ja tavoitteet

Vuonna 1993 kolme suurinta monikansallista tupakkayhtiötä olivat Philip Morris, British American Tobacco (BAT) ja R.J. Reynolds Tobacco Company (RJR). Samat yhtiöt ovat viime vuosikymmeninä hallinneet Suomen tupakkamarkkinoita. Aina vuoteen 1995 kolme suurinta Suomessa olivat Amer, Rettig ja BAT, kunnes Rettig myi tupakkateollisuutensa RJR:lle. Amerilla on ollut vuodesta 1961 yhteistyösopimus Philip Morrisin kanssa. Sen turvin Amer on muun muassa valmistanut ja markkinoinut lisenssillä Marlboro-savukemerkkiä. Nykyinen lisenssi on voimassa vuoden 2005 loppuun. Vuonna 1996 Amerin osuus savukemarkkinoista oli 67 prosenttia, BAT Finlandin 21 prosenttia ja RJR:n 12 prosenttia. Suomea on kuvattu tupakkakysymyksessä Yhdysvaltain 51. osavaltioksi.¹

Tupakkasääntely alkoi Suomessa jo varhain. Vuonna 1977 voimaan tullut tupakkalaki oli kattavin Euroopassa. Suomen lainsäädäntö teki Suomesta eräänlaiset koemarkkinat monikansallisille tupakkayhtiöille. Yhtiöt ovat pyrkineet selvittämään, miten toimintaa rajoittavan tupakkalainsäädännön kanssa voidaan elää ja miten sitä voidaan tarvittaessa kiertää. Suomi on ollut tupakkayhtiöille tärkeä tiedustelu- ja painostustoiminnan kohde, vaikka sen markkinat ovat pienet. Tupakkayhtiöt ovat pitäneet Suomea Ruotsiakin vaarallisempana esimerkkinä tupakkalainsäädännölle.²

Maailman terveysjärjestön, World Health Organizationin (WHO:n), raportti, joka perustui Yhdysvaltojen tupakka- ja oikeudenkäyntien yhteydessä julkisiksi tulleisiin asiakirjoihin, kuvasi tupakkayhtiöiden pyrkimyksiä tehdä tyhjäksi WHO:n, kansalaisjärjestöjen ja eri maiden hallitusten ponnistelut tupakkasääntelyn aikaansaamiseksi sekä vesittää näiden tahojen terveyskasvatuskampanjoita.³ Lisäksi tupakkayhtiöt yrittivät estää terveyttä edistäviä sosiaalipoliittisia toimia sekä pyrkivät vähentämään tupakkasääntelyn rahoitusta Yhdistyneissä Kansakunnissa.

Raportin mukaan WHO oli tupakkateollisuuden pysyvä ykkösvihollinen globaalilla ja alueta-solla, minkä vuoksi WHO:n päämajan ja aluetoimistojen henkilökunta oli monin eri tavoin tupakkayhtiöiden jatkuvan painostuksen kohteena. Raportti kuvailee tupakkayhtiöiden strategioita ensin yleisellä tasolla (Ch. III) ja sitten yksityiskohtaisemmin kuutta eri tapauksiin liittyvää strategiaa (Ch. IV-IX). Strategiat on konstruoitu tupakkayhtiöiden asiakirjojen ja haastattelujen avulla.

Tapauskertomuksissa kuvatut strategiat liittyvät tiettyyn tapahtumaan, konferenssiin tai vastaavaan ja niiden erityistavoitteisiin sekä keinoihin tavoitteiden saavuttamiseksi. Keinovali-

¹ Tupakkateollisuus maksumieheksi. Aurejärvi, Erkki. Helsingin Sanomat/Vieraskynä 27.11.1998.

² ETS in the Nordic Countries. Presentation to PW EEC ETS Conference. Presentation by J. B. Robinson. Hotel La Reserve in Bellevue, Geneva. 14.11.1986. Philip Morris Companies Inc. (PMI) 2501042327 (2501042306). www.pmdocs.com

Tupakkayhtiöiden näkökulmasta Ruotsin tilannetta helpotti muun muassa se, että Ruotsin valtio omisti markkinoita hallitsevan tupakkayhtiön, Swedish Tobacco Companyn. Yhtiön markkinaosuus oli esimerkiksi vuonna 1986 peräti 87 prosenttia.

³ Tobacco Company Strategies to Undermine Tobacco Control Activities at the World Health Organization. Report for the Committee of Experts on Tobacco Industry Documents. July 2000. Myöhemmin lähdemerkintä WHO 2000. Raportin laatijoina ovat olleet WHO:n omat asiantuntijat.

koima oli huikaiseva ja strategia rakennettu niin, että tupakkayhtiöiden vaikutuksen saattoi huomata vasta jälkikäteen, jos silloinkaan.

Yksityiskohtaiset kuvaukset osoittavat, että tupakkayhtiöiden tapa soveltaa päästrategioitaan vaihtelee tavoitteen ja maan mukaan. Vaikuttava määrä organisaatioita, kansainvälisiä konferensseja ja muita tapahtumia oli valjastettu ajamaan – usein tietämättään – tupakkateollisuuden etuja. Raportin laatineet asiantuntijat suosittelevat, että kaikki WHO:n jäsenmaat tekisivät vastaavia selvityksiä tupakkayhtiöiden vaikutuksista niiden tupakan sääntelytoimiin.⁴

Tämän raportin tavoitteena on selvittää, mitä tupakkayhtiöiden sisäiset asiakirjat kertovat niiden pyrkimyksistä vaikuttaa toimintaolosuhteisiinsa Suomessa 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa. Raportin ensimmäisessä luvussa kuvataan aineistoa ja menetelmää sekä rajataan aihealuetta. Toinen luku luo taustaa Suomen tilanteelle käsittelemällä tupakkayhtiöiden yleistä suhtautumista terveyshaittoihin. Raportin kolmannessa luvussa tarkastellaan Salojeen ja Daglein esittämän jaottelun pohjalta tupakkayhtiöiden taktiikkoja vastustaa tupakkasääntelyä Suomessa.⁵ Eri taktiikoita kuvataan Suomen osalta yksittäisillä esimerkeillä ja lainauksilla asiakirjoista.

Neljännessä luvussa kuvataan neljä esimerkkitapausta, joissa tupakkayhtiöt ovat pyrkineet vaikuttamaan Suomen tupakkalainsäädäntöön ja –rajoituksiin. Tapaukset koskevat urheilusponsorointia, sisäilman laatu tutkimuksia, tiedekonsultteja ja vuoden 1994 tupakkalain valmistelua. Viides luku sisältää raportin johtopäätökset.

1.2 Aineisto

Käsillä oleva raportti perustuu Yhdysvaltojen osavaltioiden ja tupakkayhtiöiden välisten oikeudenkäyntien ja niitä koskevien sopimusten yhteydessä julkisiksi tulleisiin asiakirjoihin. Oikeudenkäynnit koskivat osavaltioiden tupakkayhtiöitä vastaan nostamia tuotevastuukanteita. Osavaltiot vaativat tupakkayhtiöitä osallistumaan tupakoinnista aiheutuviin terveydenhuollon kustannuksiin. Kanteet eivät yleensä edenneet oikeudenkäyntiin asti. Vuonna 1998 solmittiin sopimus, jossa yhtiöt sitoutuivat maksamaan korvauksina satoja miljardeja dollareita osavaltioille.

Yhdysvalloissa on käyty tuotevastuuoikeudenkäyntejä tupakkayhtiöitä vastaan 1950-luvulta alkaen. Aina 1990-luvun puoliväliin asti tupakkayhtiöt olivat lähes poikkeuksetta voittaneet oikeudenkäynnit. Yhtiöiden puolustus nojasi siihen, että se syytti kanteen nostajaa vahingon aiheuttamisesta.⁶

⁴ Norjan sosiaali- ja terveysministeriö on tutkinut tupakka-asiakirjojen valossa tupakkayhtiöiden toimintaa Norjassa. Kaksi erillistä selvitystä on julkaistu tupakkayhtiöiden korvausvastuuta arvioineen selvityksen liitteinä (vedlegg 9 alkaen sivulta 615 ja vedlegg 10 alkaen sivulta 627). Tobakksindustriens erstatningsansvar. Norges offentlige utredninger. NOU 2000: 16. Vedlegg 9: Rapport fra gjennomgang av dokumentene i Minnesota Tobacco Document Depository. Guro M. H. Birkeland, Vidar Birkeland. Vedlegg 10: Rapport fra gjennomgang av dokumentene i Guildford Depository. Vidar Birkeland, Pål M. Andreassen, Lars Duvaland. <http://odin.dep.no/shd/norsk/publ/utredninger/NOU/030001-020003/>

⁵ Tobacco industry tactics for resisting public policy on health. Salojee, Y. & Dagli, E. Bulletin of the World Health Organization. 2000 (78) 902-910.

⁶ Casting blame on the tobacco victim: Impact on assumption of the risk and related defences in the United States tobacco litigation. NOU 2000:16. Tobakksindustriens erstatningsansvar. Vedlegg 1. <http://odin.dep.no/shd/norsk/publ/utredninger/NOU/030001-020003/>

Tupakkaoikeudenkäyntien asetelma alkoi kuitenkin muuttua vuonna 1994, kun kantajien asianajajat alkoivat saada käsiinsä asiakirjoja, jotka todistivat tupakkayhtiöiden tienneen nikotiinin aiheuttavan riippuvuutta. Samaan aikaan tupakkayhtiöiden johtajat väittivät kuluttajille ja Yhdysvaltojen kongressille, ettei nikotiini aiheuta riippuvuutta.

Oikeudenkäyntien yhteydessä julkisiksi tulleet asiakirjat osoittivat, että tupakkayhtiöt olivat säädelleet savukkeiden nikotiinipitoisuutta tavalla, joka saattoi edistää riippuvuuden syntymistä. Samalla kävi myös ilmi, että tupakkayhtiöt olivat olleet tietoisia lukuisista tupakoinnin aiheuttamista riskeistä, mutta jättäneet kertomatta niistä kuluttajille. Uusien todisteiden myötä tupakkayhtiöt eivät voineet enää vedota siihen, että kantajat olivat vapaaehtoisesti valinneet tupakoinnin vaarat ja siksi itse aiheuttaneet vahinkonsa.

Uusi vaihe tupakkaoikeudenkäynneissä alkoi, kun osavaltiot tulivat niihin mukaan vuonna 1994. Ensimmäisenä kanteen nosti Mississippi, sen jälkeen Florida, Minnesota ja Texas. Pian kanteen oli nostanut 46 muuta osavaltiota. Minnesotan ja muiden osavaltioiden oikeudenkäynti päättyi sopimukseen vuonna 1998. Florida, Texas ja Mississippi olivat päässeet tupakkayhtiöiden kanssa sovintoon jo aikaisemmin. Sovinto maksoi tupakkayhtiöille huomattavia summia ja johti tupakan mainonnan ja markkinoinnin rajoituksiin.

Minnesotan oikeudenkäynnin tärkein tulos oli se, että sovinnon ehtoihin kuului tupakkayhtiöiden sisäisten asiakirjojen julkaisu ja niiden esilläpito. Julkisiksi tuli miljoonia sivuja tupakkateollisuuden luottamuksellisia dokumentteja.

Huomattava osa asiakirjoista on jäljennetty elektronisiksi asiakirjoiksi ja samalla indeksoitu.⁷ Elektronisista asiakirjoista on koottu tietokantoja, joita voi ainakin osittain käyttää internetin välityksellä. Dokumentteja voi hakea eri indeksikentissä annettujen tietojen perusteella, mutta vapaat sanahaut eivät ole mahdollisia.

Minnesotan solmiman sopimuksen jälkeen tietokantoihin on lisätty ja yhä lisätään muissa tupakkaan ja terveyteen liittyvissä oikeudenkäynneissä julkisiksi tulleet asiakirjat, mikäli tupakkateollisuus on mainittu oikeudenkäynneissä vastaajana.

Lokakuun 1999 lopussa tietokannat käsittivät elektronisia kopioita 26 miljoonasta asiakirjasivusta, jotka koskivat muun muassa tupakkatutkimusta, tupakan valmistusta, markkinointia, myyntiä ja mainontaa sekä näihin liittyvää painostustoimintaa. Asiakirjat käsittävät julkaistuja tutkimuksia ja niiden yhteenvetoja, mainosmateriaalia ja kopioita lehtiartikkeleista kuin myös huomattavan määrän yritysten sisäisiä asiakirjoja kuten muistioita ja niiden luonnoksia, suunnitelmia, toimintaohjeita, sopimuksia, maksutositteita ja kirjeenvaihtoa.

Raportin laatimisessa on käytetty apuna pääasiassa yhdysvaltalaisten tupakkayhtiöiden yhdessä ylläpitämää sivustoa www.tobaccoarchives.com. Se sisältää linkejä sivustoihin, joita ylläpitävät Philip Morris Companies Inc. (Philip Morris), R.J. Reynolds Tobacco Company (RJR), British American Tobacco Companyn (BAT:n) Yhdysvaltojen tytäryhtiö Brown and Williamson Tobacco Company (B&W), Lorillard Tobacco Company (Lorillard), the Tobacco

⁷ Asiakirjojen indeksikenttiä ovat muun muassa asiakirjan otsikko, päivämäärä, laatija, laatijaorganisaatio, tyyppi, vastaanottaja ja vastaanottajaorganisaatio sekä asiakirjassa nimetyt henkilöt ja nimetyt organisaatiot. Indeksoinnin suurin puute on, ettei se yleensä paljasta asiakirjojen aihetta. Kentät sisältävä usein virheitä. Tupakkayhtiöt ovat itse luoneet julkisten asiakirjojen nykyisen indeksin, eivätkä ne ole toistaiseksi suostuneet luovuttamaan hallussaan olevaa, täydellisempää indeksiä dokumentteihin ("ns. 4a indeksiä"). Tuore oikeuden päätös tuo indeksin käyttöön lähitulevaisuudessa (WHO 2000, 28).

Institute (TI) sekä the Council for Tobacco Research (CTR). B&W:n sivusto sisältää kaksi eri tietokantaa, toinen B&W:n dokumenteille, toinen American Tobacco Companylle (ATC). Suurista tupakkayhtiöistä mukana ei ole BAT, jonka dokumentteja ei ole käytännössä saatavilla internetin välityksellä (ks. jäljempänä Guildford Depository).

Yleiskuvan tietokantojen sisällöstä voi saada tekemällä saman haun eri tietokannoista. Joulukuussa 2000 suoritetun haun perusteella sellaisia dokumentteja, joiden indeksikentissä mainittiin sana "Finland", oli Philip Morrisin tietokannassa – 20. marraskuuta 2000 tehtyjen lisäysten jälkeen – yhteensä 3 707 kappaletta. RJR:n tietokannassa vastaavia dokumentteja oli 89 kappaletta, B&W:n tietokannassa 912 kappaletta ja CTR:n tietokannassa 42 kappaletta⁸. Muista arkistoista löytyi vain yksittäisiä dokumentteja, joiden indeksikentissä oli mainittu sana "Finland".

Huomattava osa B&W:n Suomeen liittyvistä asiakirjoista käsittelee 1980-luvun alussa myös Suomessa lanseerattua BAT:n Barclay-tupakkamerkkiä, joka tuotiin markkinoille kevytsavukkeena. Asiasta syntyi kiista Suomessa toimivien eri tupakkayhtiöiden välillä. Kilpailijat väittivät Barclay-savukkeiden sisältävän enemmän hääkää, tervaa ja nikotiinia kuin kevytsavukkeille oli Suomessa sallittu. Vastaavia kiistoja oli muissakin maissa.⁹

Aineiston kokonaiskuvan luomisessa on käytetty apuna myös itsenäistä sivustoa www.tobaccodocuments.org, joka sisältää 2,1 miljoonaa asiakirjaa. Sivuston tietokantaan kuuluu noin 39 000 asiakirjaa, joita tupakkayhtiöt yrittivät pitää salaisina, mutta jotka Yhdysvaltain kongressin jäsen Thomas Bliley julkaisi omalla sivustollaan.

Internet-sivustojen lisäksi tupakkadokumentteja säilytetään kahdessa eri asiakirjasäilössä, joista toinen sijaitsee Minneapolisissa (The Minnesota Tobacco Documents Depository) Yhdysvalloissa ja toinen Guildfordissa (The Guildford Depository) Britanniassa. Minneapolisin säilö sisältää suurin piirtein samoja dokumentteja, jotka ovat saatavilla tupakkayhtiöiden sivustoilta. Säilössä on muutamia dokumentteja, joita ei ole sivustoilla. Lisäksi säilöön saapuu internetsivustoja nopeammin uusia dokumentteja.

Guildfordin säilö koostuu British American Tobacco Companyn (BAT:n) asiakirjoista. Minnesotan säilöön kuuluu nykyisin 51 laatikkoa BAT:n dokumentteja, joihin voi tutustua internetin välityksellä.¹⁰ Dokumentteja ei ole kuitenkaan saatavilla internetin välityksellä. Asiakirjojen hankkiminen on muutoinkin vaikeaa: asiakirjakansioita voi esimerkiksi etsiä vain nimillä, jotka kansioiden luojat ovat niille antaneet, ja pääsy säilöön on rajoitettu.¹¹ Tobaccodocuments-sivustolla on hiljattain avattu yksinkertainen tietokanta, joka sisältää viitetietoja Guildfordin säilön dokumentteihin.

⁸ Useat CTR:n Suomeen liittyvistä asiakirjoista käsittelevät suomalaislääkäri Ilari Rantasalon CTR:lle osoitettuja apurahahakemuksia 1970-luvulla.

⁹ Kysymys oli filterin ilmarei'istä. Yhtenä muutamista viranomaisista koko maailmassa Suomen Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen (VTT:n) tupakkalaboratorio testasi markkinoille tuotavien savukkeiden haitallisia arvoja tupakointia simuloivalla koneella. Konepoltossa filterin ilmareiät pysyivät auki, jolloin Barclay-savukkeiden haitalliset arvot olivat matalia. Kun ihmiset polttivat mainittuja savukkeita, ilmareiät tukkeutuivat sormien ja huulten paineesta. Haitalliset arvot nousivat tällöin huomattavasti korkeammiksi. VTT:n tupakkalaboratoriossa ja myöhemmin Philip Morrisin konsulttina työskennelleen Annukka Leppänen-Turkulan mukaan Barclay nousi esille, koska se oli ensimmäinen markkinoille tuotu "putkituuletettu" savuke. Leppänen-Turkula arvioi, että BAT olisi nostonut asian esille, mikäli Philip Morris olisi tuonut vastaavan tuotteen ensimmäisenä markkinoille.

¹⁰ Asiakirjojen kuvakopiot sisältävä tietokanta löytyy esimerkiksi Yhdysvaltain terveysministeriön yhteydessä toimivan terveysviraston CDC:n (Centers for Disease Control and Prevention) ylläpitämältä sivustosta osoitteesta www.cdc.gov/tobacco/industrydocs/index.htm.

¹¹ WHO 2000, 25, 28.

Tämä raportti perustuu pääasiassa Philip Morrisin tietokannassa oleviin dokumentteihin. Raportissa ei ole ollut mahdollista käyttää muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta Minneapolisissa ja Guildfordissa säilytettäviä dokumentteja.

1.3 Menetelmä

Raporttia varten on haettu internetin kautta saatavilla olevista tietokannoista dokumentteja sekä yleisillä hakusanoilla kuten ”Finland” että erityisillä hakusanoilla kuten erisnimillä ja organisaatioiden ja strategioiden nimillä.¹² Yhdellä hakusanalla hankittu asiakirja on usein antanut vihjeitä uusista hakusanoista. Nämä haut ovat puolestaan luoneet uusia hakusanoja: henkilönimiä, julkaisuja, yhtiöiden nimiä jne. Henkilöniminä on muun muassa käytetty Suomessa tupakkakeskusteluun osallistuneiden tupakkayhtiöiden ja kansalaisjärjestöjen edustajien, asianajajien, poliitikkojen ja lääkäreiden nimiä.

Suomeen liittyviä dokumentteja on niin paljon, ettei kaikkia niitä ole pystytty annetussa ajassa käymään johdonmukaisesti läpi.¹³ Tarkastelu keskittyy niihin tupakkayhtiöiden – käytännössä Philip Morrisin – sisäisiin asiakirjoihin, jotka ovat löytyneet mainittujen hakujen yhteydessä. Raporttia varten on tulostettu myöhempää analyysiä varten reilut 1 000 sivua, joista osa on käännetty suomeksi. Valinta on suoritettu sen mukaan, miten asiakirjat kuvaavat tupakkayhtiöiden strategioita ja taktiikkoja tupakkasääntelyn vastustamiseksi Suomessa.

Raportti ei ole muistakaan syistä tyhjentävä. Tietokantoihin koottuja asiakirjoja ei ole tarkoitettu siihen, että ne kertoisivat tupakkayhtiöiden painostustoiminnasta Suomessa tai missään muualla. Sen sijaan ne on kerätty sellaisia oikeudenkäyntejä varten, joiden painopiste on tupakkayhtiöiden toiminnassa Yhdysvalloissa. Tietokannat sisältävätkin ilmeisesti vain sellaisia Suomea koskevia asiakirjoja, jotka syystä tai toisesta on lähetetty – kopioina tai alkuperäiskappaleina – yhtiön sisäisenä postina Yhdysvaltoihin. Suomea sivuavat asiakirjat koskevat yleensä laajempaa kokonaisuutta tai markkina-aluetta, esimerkiksi Eurooppaa, Pohjoismaita tai Skandinaviaa.

Tietokannoissa olevat asiakirjat eivät sisällä läheskään kaikkia tietoja selvityksen kohteesta eli tupakkayhtiöiden toiminnasta Suomessa. Kyse on pikemminkin fragmenteista. Monet asiakirjat sisältävät mainintoja esimerkiksi aikaisemmasta kirjeenvaihdosta ja sen liitteistä, joita tietokannoista ei löydy. Asiakirjoissa käytetään usein koodikieltä tai termejä, joiden täytännöllistä merkitystä ulkopuolisen on mahdotonta saada selville, vaikka asiakirjojen tulkitsemiseksi raporttia varten on tehty muutamia taustahaastatteluja.

Eri tietokantojen hakutoiminnot – muun muassa mahdollisuudet hakusanojen yhdistelyyn – poikkeavat toisistaan. Dokumentteja ei ole indeksoitu samalla tavalla, ja monet asiakirjat ovat osittain tai kokonaan niin tuhraisia, ettei niitä voi lukea.

¹² Nimien kirjoitusasua on muuteltu, koska monet suomalaiset ja skandinaaviset nimet on indeksoinnin yhteydessä kirjoitettu usealla eri tavalla.

¹³ Indeksien puutteita kuvaa se, ettei hakusana ”Finland” esiinny läheskään kaikissa Suomeen liittyvissä asiakirjoissa.

Tupakka-asiakirjojen suurin puute on se, että ne käsittelevät lähes yksinomaan tapahtumia ennen vuotta 1995. Suomen osalta asiakirjat koskevat pääasiassa tapahtumia 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa.

Rajoituksista huolimatta internetin kautta saatavilla olevat tupakka-asiakirjat muodostavat ainutlaatuisen kokonaisuuden. Yksittäisistä ja eri aiheiden ympärille ryhmittyvistä asiakirjoista välittyy tupakkayhtiöiden näkökulma alan toimintaympäristöön, sen kehitykseen ja siihen vaikuttamiseen.

1.4 Aihealueen rajaus

Raportti koskee yksinomaan Suomea, toisin sanoen niitä tupakkayhtiöiden taktiikoita ja strategioita, joita on sovellettu Suomessa. Kysymys on niistä tupakkayhtiöiden pyrkimyksistä, jotka koskevat Suomen lainsäädäntöä, yleistä mielipidettä ja yhtiöiden muuta toimintaympäristöä. Rajaus on maantieteellinen: mukana ei ole niitä tupakkayhtiöiden maa-, alue- tai globaalilla tasolla sovellettuja strategioita ja taktiikoita, joiden toteuttamisessa on ollut mukana suomalaisia, mutta joita ei ole toteutettu Suomessa.

Rajaus on ajoittain vaikea, sillä esimerkiksi Philip Morris käsittelee Suomea ja Skandinaviaa yhtenä markkina-alueena. Tämä tarkoittaa sitä, että muistioita, strategiapapereita ja muita suunnitelmia on laadittu koskien koko markkina-aluetta, ei yksinomaan Suomea. Erityisesti Ruotsi ja Suomi on usein mainittu yhdessä, jolloin niihin on viitattu tupakkalainsäädännön kannalta tärkeinä kohdemaina.

Suomi on ollut tupakkayhtiöille tärkeä kohdemaata toisestakin syystä. Vuonna 1988 Suomessa nostettiin Euroopan ensimmäisenä maana tuotevastuukanne tupakkayhtiöitä vastaan. Lukuisat asiakirjat koskevat tätä oikeudenkäyntiä ja siitä versoneita muita oikeudenkäyntejä.

Philip Morrisin tietokannassa yksinomaan tuotevastuukanteen kantajan sukunimellä ”Aho” löytyy 264 asiakirjaa ja hänen asianajajansa sukunimellä ”Aurejarvi” (Aurejärvi) 154 asiakirjaa. Tulos on sikäli yllättävä, ettei Amer ole mukana vastaajana tupakkaoikeudenkäynneissä. Asiakirjojen suuri lukumäärä kertoo siitä, että yhtiöt ovat harjoittaneet tietojen vaihtoa. Oikeudenkäyntien laajuuden vuoksi niihin liittyvien asiakirjojen käsittely jää jatkoselvityksen aiheeksi.

2. Tupakka ja terveyshaitat

Tupakkasääntelyn kehittymistä on mielekästä tarkastella sosiaalipolitiikan tutkimuksessa käytettyjen teorioiden avulla. Poliittisessa lähestymistavassa sosiaalipoliittisten ohjelmien syntymistä selitetään eri intressiryhmien välisen kamppailun tuloksena.¹⁴ Kamppailussa eri tahot pyrkivät saamaan oman näkökulmansa ja määrittelynsä hallitsevaksi. Merkittävä seikka on tällöin se, millaisia ominaisuuksia ja valtaresursseja eri intressiryhmillä kulloinkin on käytettävissään.

Tupakkasääntely on terveys- ja sosiaalipoliittisena kysymyksenä kiinnostava siksi, että mukana on kaksi erittäin vahvaa ja selväpiirteistä yhteiskunnallista vaikuttajaa, lääkärikunta ja teollisuus.¹⁵ Salojee ja Dagli¹⁶ ovat painottaneet yhtäältä tupakkateollisuuden ja toisaalta terveysrintaman¹⁷ roolia. Salojeen ja Daglin mukaan ennen tupakkaoikeudenkäyntien alkua käsitykset teollisuuden vaikutusvallasta perustuivat arveluihin, epätasaisiin ja ristiriitaisiin tietoihin. Tupakkateollisuus oli paitsi menestynyt ja laajentanut toimintaansa myös saavuttanut voittoja lainsäädännön vastustamisessa ja uusien markkinoiden luomisessa tuotteilleen. Yhtiöillä tiedettiin olevan paljon yhteyksiä päättäjiin. Samoin niiden markkinointitaidot olivat kaikkien nähtävissä. Mutta millaisin strategioin ja taktiikoin yhtiöt olivat liikkeellä?

Vasta tupakkayhtiöiden sisäiset asiakirjat ovat paljastaneet, miten tupakkayhtiöt saavuttivat vaikutusvaltansa päätöksentekijöiden keskuudessa ja markkinoilla. Asiakirjojen suuri merkitys on niiden todistusvoimassa. Ne osoittavat vastaansanomattomasti, millaisia strategioita ja taktiikoita yhtiöt ovat käyttäneet markkinoiden hallinnassa.

Asiakirjojen julkaisemisen seurauksena tupakkayhtiöiden toiminta ja niiden pyrkimykset toimintaympäristönsä muokkaamiseen ovat tulleet tunnetuksi paremmin kuin minkään toisen toimialan monikansallisten yritysten. Näin ollen asiakirjat kertovat paitsi erityisesti tupakkateollisuudesta myös yleisemmin monikansallisten yhtiöiden toiminnasta globaaleilla markkinoilla.

2.1 Paniikin hallinta

Yhdysvaltalaiset tupakkayhtiöt joutuivat 1950-luvun alussa ensimmäisen kerran julkiseen paineeseen, kun uudet lääketieteelliset tutkimukset osoittivat suoria yhteyksiä tupakoinnin ja syövän välillä. Median ja lääketieteellisen yhteisön välittämät viestit hermostuttivat kuluttajia. Yhtiöt alkoivat pelätä, että sairastuneet tupakoitsijat aloittavat oikeudenkäyntejä. Lisäksi savukkeiden kulutus laski.

Ulkoiset uhat saivat tupakkayhtiöt kokoamaan voimansa kolmella rintamalla: oikeudenkäynteissä, poliittisessa päätöksenteossa ja julkisen mielipiteen muokkaamisessa. Yhteisten ponnisteluiden alkamista alettiin myöhemmin kutsua sisäisissä asiakirjoissa ”vuoden 1954 hätätilaksi” (”1954 emergency”). Joulukuussa 1953 yhtä lukuun ottamatta kaikkien muiden yhdys-

¹⁴ Bringing the State Back In. Skocpol, Theda. 1985. Teoksessa Evans, P. & Rueschemeyer, D. & Skocpol, T. (eds.): Bringing the State Back In. Cambridge University Press. Cambridge.

¹⁵ Tupakka – nautinnosta ongelmaksi. Hakkarainen, Pekka. Vastapaino. Tampere, 2000. s. 12.

¹⁶ Tobacco industry tactics for resisting public policy on health. Salojee, Y. & Dagli, E. Bulletin of the World Health Organization. 2000 (78) 902-910.

¹⁷ Terveysrintama on Hakkaraisen (2000, 25) käyttämä termi. Hakkarainen korostaa lääkäreiden merkitystä tupakanvastaisen terveysrintaman toiminnassa.

valtalaisten savukkeiden valmistajien edustajat konsultoivat Hill and Knowlton -nimistä PR-toimistoa. Kokouksesta laaditun muistion mukaan tärkein tehtävä oli tuolloin saada julkinen paniikki laantumaan. PR-toiminnan tavoitteeksi tuli palauttaa luottamus tupakkateollisuuteen.¹⁸

Samassa yhteydessä tupakkayhtiöt päättivät luopua keskinäisestä kilpailusta ja sopia yhdessä koko toimialan kannalta oikeudellisesti, poliittisesti ja sosiaalisesti tärkeistä kysymyksistä. Yhtiöt perustivat tutkimusyksikön, jonka julkilausuttu tavoite oli rahoittaa riippumattomien tutkijoiden tieteellistä tutkimustyötä tupakoinnin ja terveyden välisistä yhteyksistä. Tupakkateollisuus omaksui vastustajiensa taktiikan ja alkoi tuottaa ”tieteellistä tietoa”. Tobacco Industry Research Council (TIRC) aloitti toimintansa vuoden 1954 alussa. Todellisuudessa keskuksen tarkoituksena tuli edistää koko teollisuuden PR-toimintaa, toisin sanoen ”sammuttaa ruohopaloja sitä mukaa, kun niitä syttyi”.¹⁹

2.2 Terveysvaarojen kiistäminen

Tupakkateollisuuden tärkeä valinta oli se, etteivät ne pyrkineet selvittämään ja poistamaan tupakoinnin haittoja. Sen sijaan ne yrittivät rauhoittaa yleistä mielipidettä ja vakuuttaa tupakoitsijat siitä, ettei heidän kulutustottumuksissaan tarvita mitään muutoksia. Tämä tarkoitti myös tupakkasääntelyn estämistä. TIRC käytti miljoonia dollareita julkaistakseen tutkimuksia, joiden mukaan tupakka ei aiheuta syöpää. Ennen tutkimusten julkaisemista lakimiehet tarkastivat niiden tulokset.

Lääkärikunta alkoi painostaa tupakkateollisuutta voimakkaammin 1960-luvulla. Lontoon Kuninkaallinen Lääkäriseura julkaisi vuonna 1954 raportin ”Smoking and Health” ja Yhdysvaltain terveysviranomaiset julkaisivat kymmenen vuotta myöhemmin niin kutsutun Terry-raportin. Molemmat vahvistivat näyttävästi ja arvovaltaisesti tupakan terveyshaittojen olemassaolon.

Tupakkayhtiöiden sisäinen muistio vuodelta 1962 puolustaa kuitenkin yhtiöiden tekemää valintaa, jossa haitat oli päätetty kiistää. Muistion mukaan ”vuoden 1954 hätätila” torjuttiin tehokkaasti valitulla strategialla. Samalla muistiossa huomautettiin, että PR-toiminta on myös tulevaisuudessa ratkaisevan tärkeää teollisuuden eloonjäämisessä.²⁰

Lontoon Kuninkaallisen Lääkäriseuran ja Yhdysvaltain terveysviranomaisten raportin seurauksena tupakointia alettiin käsitellä yhä selkeämmin kansanterveydellisenä ongelmana, jonka ratkaisu edellyttää poliittisia toimia sääntelyn aikaansaamiseksi. Sitä mukaa kun tupakoinnin haittavaikutuksista tuli uutta tietoa, tupakkayhtiöiden 1950-luvulla tekemä linjavalinta vaati tuekseen yhä järeämpiä keinoja. Vuonna 1969 eräs sisäinen asiakirja totesi: ”Epäily on tuottemme. --- Saatamme vahvan tieteellisen näytön epäilyksen alaiseksi, eivätkä ihmiset enää

¹⁸ ASH/Industry conduct Tobacco Explained: 1. Smoking and health. Hill and Knowlton memorandum. London. 25.6.1998 (<http://www.ash.org.uk/>).

¹⁹ Tobacco industry tactics for resisting public policy on health. Salojee, Y. & Dagli, E. Bulletin of the World Health Organization. 2000 (78) 903.

²⁰ Tobacco Industry Research Committee Program. JM Brady memorandum to CC Little. 9.4.1962. Philip Morris Companies Inc. (PMI) 2501200494/0495.

tiedä, mitä uskoa”.²¹ Jo 1950-luvun lopulta alkaen tupakkateollisuuden sisällä myönnettiin tupakoinnin ja syövän yhteys, mutta julkisuudessa tämä kiistettiin jyrkästi.

Keskustelu tupakoinnista terveysongelmana alkoi kuitenkin hiipua 1980-luvun alussa Yhdysvalloissa. Samaan aikaan politiikka tupakkamainonnan ja tupakoinnin rajoittamiseksi oli menettämässä kannatustaan. Pian tapahtui kuitenkin käänne, joka muutti ratkaisevasti tupakkayhtiöiden asemaa: alkoi keskustelu passiivisesta tupakoinnista.

2.3 Pakkotupakoinnin vähättely

Passiivista tupakointia (tai pakkotupakointia)²² pidettiin aluksi lääketieteessäkin vain sosiaalisena häiriötekijänä. Tosin Suomessa ongelmaan kiinnitettiin huomiota sangen varhain. Vuonna 1972 Tupakkaneuvottelukunnan sosiaali- ja terveysministeriölle luovuttamassa kirjelmässä huomautettiin, että huoneilman tupakansavusta voi olla terveydellistä vaaraa tupakoimattomallekin, erityisesti sydänvikaisille, allergisille ja astmaatikoille.²³

Ympäristön tupakansavu nousi järjestelmällisen lääketieteellisen tutkimuksen kohteeksi vuonna 1981, jolloin julkaistiin kaksi aihetta koskevaa tutkimusta. Japanilaiset ja kreikkalaiset tutkimukset käsitelivät keuhkosityövän yleisyyttä tupakoivien miesten tupakoimattomilla puolisoilla. Pian lääketieteellisissä aikakauskirjoissa julkaistiin runsaasti tutkimuksia, jotka käsitelivät tupakoinnin pääsavun (tupakoitsijan keuhkoihin vetämä savu) ja sivusavun laatua ja koostumusta sekä niiden mittaamista. Artikkelit osoittivat, että sivusavu sisälsi jopa enemmän haitallisia ainesosia kuin pääsavu. Tulosten perusteella tutkijat totesivat, ettei altistumisessa tupakansavulle voida antaa perusteltuja kynnys- tai turvarajoja, joiden noudattaminen estäisi terveystahdit. Tämä herätti vaatimuksia täydellisistä tupakointikielloista.

Passiivisen tupakoinnin tieteellisesti osoitetut vaarat merkitsivät huomattavaa takaiskua tupakkayhtiöiden kieltämisstrategialle. Aikaisemmat terveysvaroitukset olivat koskeneet vain tupakoitsijoita, ja tupakkayhtiöt olivat selvinneet niistä kohtuullisen hyvin. Niin kauan kuin tupakoitsijat olivat valmiita ottamaan riskin, yhteiskunta ei voinut juurikaan puuttua asiaan.

Passiivinen tupakointi laajensi ongelman tupakoitsijoiden ympäristöön. Nyt yhtiöt pelkäsivät, että passiiviset tupakoitsijat alkaisivat syyttää tupakan savua syövän tai muun sairauden aiheuttamisesta. Tällöin ei ollut apua puolustelusta, että tupakoitsija on itse hyväksynyt riskin. Lapset, nuoret ja muut tupakoimattomat olivat ikään kuin tupakoitsijoiden ”viattomia uhreja”. Passiivinen tupakointi antoi uutta legitimitettä tupakointikielloille. Tupakkayhtiöt pelkäsivät kulutuksen kääntyvän laskuun.

Passiivisen tupakoinnin uhka oli suurin niillä markkinoilla, joilla sääntely oli aloitettu varhain. Philip Morrisin Euroopan yksikössä Lausannessa Sveitsissä työskennellyt J. Bernard Robinson asetti marraskuussa 1986 yhtiön tehtäväksi ”alituisten tulipalojen” sammuttamisen ohella myös hallitusten ja aktivistien tupakka-agendaan vaikuttamisen.

²¹ Tobacco industry tactics for resisting public policy on health. Salojee, Y. & Dagli, E. Bulletin of the World Health Organization. 2000 (78) 903.

²² Tupakkayhtiöiden dokumenteissa ei käytetä juurikaan termiä passiivinen tupakointi. Sen sijaan esillä on termi ympäristön tupakansavu, *Environmental Tobacco Smoke (ETS)*.

²³ Tupakka – nautinnosta ongelmaksi. Hakkarainen, Pekka. Vastapaino. Tampere. 2000. s 58-59.

"Tämä on erityisen tärkeää Pohjoismaissa, sillä sieltä lähtevät tupakan vastaiset aloitteet voivat lainehtia kauas niiden rajojen ulkopuolelle. Skandinaviassa/Suomessa tupakkateollisuuden perinteinen pidättyvyys vastata vastustajille heikentää nyt sen uskottavuutta ja viivyttää valmiutta vaikuttaa tapahtumiin. Tämän vuoksi vastustajamme ovat onnistuneet saamaan itsenäisen ja meille haitallisen lainsäädännön, joka voi toimia suunnanäyttäjänä muille."²⁴

"This is particularly relevant in the Nordic countries as their anti-tobacco initiatives can produce significant ripple effects far beyond their boundaries. In the Skandinavia/Finland area, the tobacco industry's historical reluctance to confront opponents now limits its credibility and retards the willingness to influence events. This has provided our opponents with the opportunity to secure original, adverse legislation that can lead the way for other markets."

Myöhemmin Philip Morrisin edustajat kuvasivat tilannetta pohjoismaisessa kokouksessa vuonna 1987 seuraavasti:

"Kun tupakan vastustajat Pohjoismaissa eivät ole menestyneet hyökkäyksissään tupakointia vastaan ensisijaisilla keinoillaan kuten mainoskielloilla ja veronkiristyksillä, he ovat ryhtyneet heikentämään tupakoinnin ja tupakoitsijoiden sosiaalista hyväksyntää. Pääaseena käytetään lukuisia tutkimuksia, jotka väittävät passiivisella tupakoinnilla olevan haittavaikutuksia. --- Teollisuuden toimintaa vaarantavat työpaikka- ja lentokonetupakoinnin rajoitukset ja erityisesti markkinoiden supistuminen, kun tupakointi vähenee. Tupakointi on kolmessa vuodessa vähentynyt 39%:sta 34%:iin."²⁵

"Having been less than successful in attacking smoking through the primary issue, ad bans, and increased taxation, the anti's in the Nordic region have leaned heavily towards lowering the social acceptability of smoking, and smokers. The key weapon is a series of studies, which claim ill effects of Passive smoking. --- The industry risks further restrictions in workplace smoking, inflight smoking bans, and eventually a decreased market because of smoking incidence reduction. The incidence is down from 39% to 34% over the last three years."

²⁴ ETS in the Nordic Countries. Presentation to PW EEC ETS Conference. Presentation by J. B. Robinson. Hotel La Reserve in Bellevue, Geneva. 14.11.1986. PMI 2501042306/2340. Asiakirja sisältää J. Bernard Robinsonin 34-sivuisen esitelmän, joka antaa erittäin kattavan kuvan Philip Morrisin toiminnasta Pohjoismaissa tupakkasääntelyn torjumiseksi. Asiakirja sisältää valtaosan niistä aloitteista, jotka myöhemmin on pantu toimeen Suomessa. Tämän ja muiden asiakirjojen valossa Robinsonilla on ollut keskeinen rooli Philip Morrisin Pohjoismaita koskevan strategian luomisessa.

²⁵ Corporate Affairs Issue/Nordic Area, Report July, 1987. PMI 2501048642.

3. Rajoitusten vastustamiskeinot

Vuonna 1987 Philip Morrisin sisäinen muistio julisti, että teollisuuden oli – vastauksena väitteisiin tupakansavun vaarallisuudesta tupakoimattomille – vastustettava tupakointirajoituksia, palautettava tupakoitsijoiden luottamus ja valmistauduttava tuotevastuuoikeudenkäynteihin. Tavoitteiden saavuttaminen edellytti, että teollisuuden oli onnistuttava muuttamaan julkisuudessa ja tiedemaailmassa vakiintuva käsitys passiivisen tupakoinnin haitallisuudesta. Lisäksi teollisuuden oli voitettava takaisin sosiaalinen hyväksyntä tupakoinnille.²⁶ Seuraavassa esiteltävät taktiikat liittyvät juuri tähän tilanteeseen.

Salojee ja Dagli²⁷ ovat identifioineet tupakka-asiakirjojen perusteella 14 taktiikkaa, joita teollisuus on käyttänyt vastustaessaan tupakkalainsäädäntöä.

Taulukko 1. Tupakkateollisuuden taktiikat

Taktiikka	Tavoite
Tiedustelutietojen kerääminen	Vastustajien ja sosiaalisten trendien tarkkailu tulevien muutosten arvioimiseksi
PR-toiminta	Julkisen mielipiteen muokkaus, median hyväksikäyttö, teollisuudelle suosiolisten näkökohtien edistämiseen
Rahallinen tuki	Vaalirahoituksen käyttäminen poliitikkojen tuen ja lainsäädännöllisten palvelusten hankkimiseen
Lobbyaus	Sopimusten tekeminen ja poliittiseen prosessiin vaikuttaminen
Konsulttiohjelmat	Riippumattomilta vaikuttavien asiantuntijoiden palkkaus tupakointia koskevien sääntelytoimien vastustamiseen
Tupakoitsijoiden yhdistykset	Luoda vaikutelma spontaanista kansalaisyhteiskunnan tuesta
Tukirenkaiden luominen	Tupakanviljelijöiden, vähittäismyyjien ja mainostoimistojen mobilisointi lainsäädäntöön vaikuttamiseksi
Pelottelu	Oikeudellisten ja taloudellisten keinojen käyttö vastustajien ahdistamiseksi ja pelästyttämiseksi
Filantropia	Ystävien ja sosiaalisen kunnioituksen ostaminen taiteesta, urheilusta ja eri kulttuuriryhmistä
Oikeusjutut	Lainsäädännön koettelu
Lahjonta	Poliittisen järjestelmän korruptoituminen lain kiertämiseksi
Salakuljetus	Tupakkaveron kiertäminen ja voittojen kasvattaminen
Kansainväliset sopimukset	Suljettujen markkinoiden valtaaminen kauppasopimusten avulla
Yhteistuotantosopimukset	Yhteisyritysten muodostaminen valtiollisten monopolien kanssa ja siten hallitusten painostaminen monopolien purkamiseen

Lähde: Salojee, Y. & Dagli, E. Tobacco industry tactics for resisting public policy on health. Bulletin of the World Health Organization. 2000 (78) 904.

²⁶ 1987 ITS Plan. Kannangara A. PM EEMA Region. 9.3.1987. PMI 2501152320/2332

²⁷ Tobacco industry tactics for resisting public policy on health. Salojee, Y. & Dagli, E. Bulletin of the World Health Organization. 2000. (78) 902-910.

3.1 Tiedustelutietojen kerääminen

Tupakkayhtiöt – kuten muutkin monikansalliset yhtiöt – seuraavat erittäin tarkasti toimintaympäristöään. Kerätyt tiedot ovat muun muassa lobbauksen pohjana. Tupakkayhtiöt ovatkin kehittäneet globaalin verkoston, jonka tarkoituksena on etsiä, tarkkailla ja jäljittää tupakkateollisuutta vastustavia tahoja. Verkoston tarkoituksena on tunnistaa, analysoida ja mitätöidä ryhmät, asiat ja trendit, jotka voivat vaikuttaa kielteisesti teollisuuden imagoon, voittoihin tai kykyyn toimia.

Verkosto rakentuu yhtiöiden työntekijöistä, tukku- ja vähittäismyyjistä sekä yhteistyökumppaneista mainos- ja PR-alalla. Näiden tehtävänä on identifioida kustakin maasta keskeisiä alan päätöksentekijöitä, tarkkailla tupakointia vastustavia liikkeitä ja sen johtohenkilöitä, seurata alan konferensseja ja kirjallisuutta sekä seurata tupakkasääntelyn kehittymistä eri maissa. Tietoa levitetään nopeasti eri markkina-alueiden välillä.

Asiakirjojen valossa Suomi on ollut tarkkailussa tärkeä maa, koska tupakkalainsäädännöstä on käyty paljon keskustelua ja koska lainsäädäntö on viety pidemmälle kuin monissa muissa maissa. Yksi esimerkki tupakkayhtiön kansainvälisen tiedusteluverkoston toiminnasta koskee vuotta 1988. Suomesta oli raportoitu Philip Morrisin pääkonttoriin, että Suomen lääkintöhallitus oli vaatimassa vuoden 1988 lopussa tuoteselosteita tupakkatuotteille ja pyysi asiaa koskevia tietoja tupakkayhtiöiltä. Samaan aikaan Yhdysvalloissa odotettiin maan ylimmän terveysterviranomaisen raporttia tupakkatuotteiden ainesosista. Tietojen yhdistäminen johti strategiseen suositukseen. Sisäisessä asiakirjassa vaadittiin Philip Morrisin kansainvälisen ja yhdysvaltalaisen organisaation yhteistoimintaa mediastrategiassa.

"Tämäntyyppinen kehitys Suomessa voi pahentaa viestintäongelmia muilla markkinoilla Yhdysvallat mukaan lukien. --- On erittäin tärkeää, että strategiaa koordinoidaan PMI:n (Philip Morris International) ja PM USA:n kesken."²⁸

"Developments in this issue in Finland could exacerbate the communication challenge in other markets, including the USA. --- It's critical that the strategy be coordinated between PMI and PM USA."

Philip Morrisin pääkonttorista ehdotettiin, että Suomessa toimivat tupakkayhtiöt antaisivat yhteisen vastauksen lääkintöhallitukselle.

Käytännössä Suomen merkitys tupakkayhtiöiden tiedustelukohteena näkyy siinä, että ne ovat nähneet paljon vaivaa ja käyttäneet paljon rahaa suomalaisen keskustelun seuraamisessa. Ainakin Philip Morris on ollut etukäteen selvillä Suomen lainsäädäntöhankkeista. Tietokannoista löytyy hämmästyttävän suuri määrä asiakirjoja, jotka ovat käänneksiä suomalaisista lakiehdotuksista, julkaisuista ja lehtileikkeistä. Monet käänneksistä koskevat tupakkayhtiön vastustajinaan pitämien henkilöiden ja organisaatioiden toimintaa. Esimerkiksi tupakkavalistuksessa näkyvästi esiintyneen Pekka Puskan eduskuntapuheenvuoroja on seurattu tiiviisti. Keskustelun seuraamisessa ei ole kaihdettu työläidenkään käänneosten tekemistä: lähes jokainen suomeksi julkaistu raportti tai katsaus käännettiin englanniksi.²⁹

²⁸ Telex. GCB's 12/13/88 Memorandum – Item 11. Robinson, B. 22.12.1988. PMI 2022969993/9994.

²⁹ Tupakkayhtiöt käännettävät englanniksi esimerkiksi Mervi Hara-Eteläharjun vuonna 1990 laatiman julkaisun Ostettu urheilija – lahjoitettu julkisuus, johdatus Belmont-markkinointiprojektiin. Lääkäriin sosiaalinen vastuu ry. Tampere. Sportsman Bought – Publicity Given Away. Introduction to "Belmont" marketing project. PMI 2501047321/7346.

Philip Morrisin pääkonttoriin annettiin välittömästi palautetta myös, jos suomalaisen yhteistyökumppanin lausunnot eivät miellyttäneet yhtiötä. Hyvä esimerkki on Amerin toimitusjohtajaksi nimitetyn Olli Laihon lehtilausunnon herättämä kohu tammikuussa 1990. Laiho myönsi Helsingin Sanomien haastattelussa 9. tammikuuta 1990 tupakoinnin aiheuttavan syöpää. Pian Laiho perui lausumansa. Kymmeniä Suomessa julkaistuja artikkeleita käännettiin englanniksi ja lähetettiin Philip Morrisin johtajille. Amerin pääjohtaja Heikki O. Salonen sai vihaisen puhelun Philip Morrisin Euroopan johtajalta, ja hän joutui lähtemään Laihon kanssa Canossan-matkalle Sveitsiin. Myöhemmin Salonen joutui selittämään Laihon lausuntoa New Yorkissa Philip Morrisin hallituksen puheenjohtajalle. Salosen mukaan tästä alkoi Laihon lähtölaskenta.³⁰ Laiho joutuikin myöhemmin eroamaan tehtävästään.

Laihon ”lipsahduksen” merkitystä korostaa se, että Philip Morris oli jo aikaisemmin kiinnittänyt huomiota lehtilausuntojen antamiseen Amerissa. Philip Morrisin johtajana Suomessa työskennellyt Göran Weber oli puuttunut 14. toukokuuta 1987 Turun Sanomissa julkaistuu artikkeleihin, jossa Amer-Tupakan tuotantojohtaja Veijo Rosimo totesi, että ainoa keino välttää kaikki tupakoinnin haitalliset vaikutukset oli lopettaa tupakointi ja että kaikki keinot tupakan jalostamisessa vähemmän haitalliseksi oli käytetty loppuun.

Weber kirjoitti asiasta 22. toukokuuta 1987 Amer-Tupakan toimitusjohtaja Jukka Ant-Wuoriselle:

"Emme ymmärrä, miten Amer-Tupakan edustaja ei ole tietoinen siitä tosiasiaista, ettei ole olemassa lääketieteellisiä todisteita tupakoinnin ja terveyshaittojen kausaaliyhteydestä. Mielestämme Amer-Tupakan henkilökunnalle kannattaisi antaa ohjeet, että vain te annatte tupakointia ja terveyttä koskevia lausuntoja. Suosittelemme, että kaikki lausuntojen antajat vaativat artikkelit tarkistettaviksi ennen painamista. Vain näin voidaan välttää väärät suorat lainaukset tai harhaanjohtavat epäsuorat lainaukset. Ehdotamme, että otatte tämän asian esille myös kansallisten tupakkayhtiöiden yhdistyksessä (NMA). Ymmärrettävästi meistä on tärkeää, että kaikki tiedostavat, kuinka varovaisia meidän on oltava kaikessa mitä sanomme."³¹

"We do not understand that a representative of Amer-Tupakka is not aware of the fact that there is no medical evidence showing a causal relationship between smoking and health hazards. We believe it would be advisable to instruct all personnell within Amer-Tupakka that no-one else than you give statements on tobacco issues potentially touching the smoking and health issues. We suggest that anyone who gives statements, demands to have a possibility to review the text prior to printing. This is crucial to avoid wrong direct quotes or misleading quotes. This we suggest you also take up within the NMA. For obvious reasons we feel it is important that everyone is aware of how careful we need to be in everything we say."

Suomessa tupakkayhtiöiden tiedonhankintaan ovat osallistuneet muiden muassa mainostomisto SEK & Grey sekä viestintätoimistot Grey Eminence³² ja BNL Finland. Yritykset ovat avustaneet tupakkateollisuutta muun muassa tupakkaa koskevien artikkelien kääntämisessä,

³⁰ Aamulehti 20.9.1995: Heikki O. Salonen uskoo Amerin yrityskauppaan. Haastattelussa Salonen toteaa: "Ja sitten tuli se onneton lausunto tupakasta ja syövästä. Philip Morris kutsui Laihon nuhteluun, mutta ei saanut mieleisiään selityksiä ja siitä alkoi miehen lähtölaskenta".

³¹ Telefax. Goeran Weber to Jukka Ant-Wuorinen, subject: Article in Turun Sanomat May 14th, 1987. 22.5.1987. PMI 2501468546A/2501468547.

³² Grey Eminence mainitaan muun muassa konsulttina, joka voisi antaa esiintymiskoulutusta Olli Laiholle niitä haastatteluita varten, jotka toteutettiin Laihon "lipsahduksen" jälkeen.

päätöksentekijöiden identifioimisessa, tupakkaveron alentamiseen tähdänneessä lobbauksessa, artikkelipohjien laatimisessa ja poliittisten liittolaisten etsimisessä.

Asiakirjojen valossa näyttää siltä, että tärkein osa Philip Morrisin tiedonhankintaverkostoa Suomessa on ollut viestintäyhtiö BNL Finland.³³ Yhtiö on seurannut paitsi lehdistökirjoittelua myös viranomaisten toimintaa Suomessa. Se on tiedottanut julkaistuista tutkimuksista (muun muassa Kansanterveyslaitoksen julkaisuista), jotka ovat liittyneet jollakin tavalla tupakkateollisuuteen. Useissa tapauksissa yhtiö on kääntänyt englanniksi laajoja otteita julkaisuista tai koko julkaisuja. Yhtiö auttoi myös identifioimaan tupakkakysymyksistä päättäviä henkilöitä Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Eräissä Philip Morrisin sisäisessä kirjjeessä todetaan:

"Suomen BNL tekee (1.7.87 mennessä) PR Svenskan avustuksella kattavan tutkimuksen tupakka-asioiden tärkeimmistä päättäjistä Pohjoismaiden hallituksissa."³⁴

"BNL Finland, with input from PR Svenska, is conducting a complete study of the key tobacco-related decision makers in the Nordic Country Governments (by 7/1/87)."

Yhtiö on saanut myös muita kuin tiedusteluun liittyviä tehtäviä. Esimerkiksi vuonna 1988 siltä tilattiin suunnitelma siitä, miten aktivoida kuluttajia vastustamaan asiakaspalautteella Finnairin päätöstä kieltää tupakointi lennoilla. Jäljempänä seuraa lisää esimerkkejä BNL Finlandin ja tupakkateollisuuden yhteistyöstä.

3.2 PR-toiminta

Passiivisen tupakoinnin uhka sai tupakkayhtiöt turvautumaan PR-toimistoihin myös Suomessa. Luonnoksessa Philip Morrisin Pohjoismaiden PR-suunnitelmaksi todetaan vuonna 1987 seuraavaa:

"Passiiviseen tupakointiin on kiinnitetty viime aikoina yhä enemmän huomiota julkisuudessa. Tästä huolestuneena teollisuus on nyt ensimmäistä kertaa koonnut Pohjoismaiden kansallisten tupakkayhtiöiden edustajista koostuvan työryhmän pohtimaan passiivista tupakointia. Kilpailijamme ja yhteistyökumppanimme ovat ryhtyneet valmistelemaan suunnitelmia ja palkkaamaan suhdetoimintaan erikoistuneita ammattilaisia taroituksenaan vahvistaa teollisuuden asemaa kaikilla markkinoilla."³⁵

"Motivated by the deteriorating ETS trend, the industry has organised for the first time a Nordic NMA Working Group to address the ETS issue. Competitors and our business partners are hiring corporate affairs staff specialists and are reviewing plans to strengthen the NMAs in each market."

Tupakkateollisuudelle on ollut selvää, ettei se voi voittaa terveysargumenteilla käytävää keskustelua. Siksi se on pyrkinyt itse siirtämään tupakkateollisuudesta käytävää keskustelua pois

³³ BNL Finland (nykyisin BNL Information) oli 22 miljoonan myyntikatearviolla mitattuna vuonna 2000 Suomen suurin viestintätoimisto. Yhtiö markkinoi itseään "tutkivana viestintätoimistona", joka on erikoistunut viestinnän tutkimukseen, koulutukseen ja konsultointiin sekä tiedotukseen, julkaisuun ja vaikuttajaviestintään. Marraskuussa 2000 BNL Finlandin toimitusjohtaja Anne Korhonen kertoi, ettei yhtiö tee enää yhteistyötä tupakkateollisuuden kanssa: "Emme halua edistää tupakointia. Emme mene nykyisin mukaan kampanjoihin, joissa on eettisesti arveluttavia elementtejä."

³⁴ Inter-office correspondence, from Arjuna Kannangara to Mary Pottorff. 9.3.1987. PMI 2023544027 (2023544031).

³⁵ Corporate Affairs Plan Draft; Regional Overview. 25.11.1987. PMI 2501254715 (2501254721).

terveysaiheista. Yhtenä keinona teollisuus on käyttänyt tilaustutkimuksia, jotka ovat koskeneet muun muassa tupakkateollisuuden työllisyysvaikutuksia, tupakkaveron tuottoa ja kansalaisten mielipiteitä tupakkasääntelystä. Ystävällismieliset toimittajat ja poliitikot ovat olleet otollinen yleisö tupakkateollisuuden argumenteille, joiden mukaan tupakoinnin terveyshaittoja ei oltu pystytty todistamaan eikä näin ollen sääntelylle ollut aihetta.

Philip Morris teetätti Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa Eureka-nimisen kyselytutkimuksen, joka pyrki estämään tupakkasääntelyn leviämistä. Tutkimus mainittiin tavoitteena vuoden 1987 PR-suunnitelmassa.

"(Tavoitteena on) julkaista Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa viimeistelty "EUREKA"-tutkimus, joka osoittaa selvästi, että ylivoimainen enemmistö työntekijöistä ja työnantajista haluaa itse päättää tupakointisäännöistä eikä hallituksen haluta puuttuvan asiaan."³⁶

"Publicize the "EUREKA" research completed in Finland, Sweden and Norway which clearly demonstrates that employees and employers overwhelmingly desire to decide on smoking rules without interference by the government."

Vuonna 1992 Philip Morris laati yhdessä Amerin kanssa laajan PR-strategian. Strategiaan kuului tiedottajakoulutuksen järjestäminen tietyille Amerin työntekijöille passiivisesta tupakoinnista ja sen selvittäminen, olisiko mahdollista toteuttaa uusi huomaavaisten tupakoitsijoiden kampanja. Lisäksi Yhdysvalloissa työskenteleville tietyille suomalaistoimittajille suunniteltiin informaatiotilaisuuksien järjestämistä. Edelleen tietyille toimittajille ja ammattiyhdistysliikkeen johtajille harkittiin ympäristön tupakansavua/sisäilman laatua käsittelevien matkojen järjestämistä. Yhtiö halusi myös puolueettomilta vaikuttavien kolmansien osapuolien avulla edistää sisäilman laatua ja suvaitsevaisuutta koskevien viestien välittymistä päättäjien ja suuren yleisön tietoon. Samoin strategiassa suunniteltiin hyödynnettäväksi parhailaan luonnosteilla ollutta ympäristön tupakansavua koskevaa esitettä.³⁷

"Strategies include arranging efficient ETS/EPA spokesperson training for designated Amer spokespersons; evaluating the possibility of a renewed ATO courtesy campaign; arranging ETS/EPA media briefing(s) for selected US based Finnish journalists; arranging ETS/IAQ media trips to selected media/union representatives; promoting through third party allies overall IAQ messages and courtesy/tolerance messages to decision makers and the people at large and possibly utilizing the Nordic EPA brochure currently being drafted."

3.3 Rahallinen tuki poliitikoille

Yhdysvalloissa suuryhtiöt ovat perinteisesti käyttäneet vaalirahoitusta poliitikkojen tuen ja lainsäädännöllisten palvelusten hankkimiseen. Tupakka-asiakirjoissa ei ole kuitenkaan Suomen osalta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta viittauksia vaalirahoitukseen. Philip Morrisin Pohjoismaiden johto käsitteli marraskuussa 1987 mahdollisuutta ostaa taideteos Mauno Koiviston presidentinvaalikampanjan tukemiseksi. Tarjous torjuttiin, mutta sen sijaan harkittiin poliitikoille tarkoitettua golf-matkaa.³⁸

³⁶ Corporate Affairs Plan Draft; Regional Overview. 25.11.1987. PMI 2501254715 (2501254722).

³⁷ P.J, Minutes of the Philip Morris/Amer CA meeting 911 211; report. 13.1.1992. PMI 2501067291 (2501067293).

³⁸ Memorandum. Carlson, SG. 13.11.1987. PMI 2501468554 (2501468557).

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivät tupakkayhtiöt olisi osallistuneet vaalirahoitukseen myös Suomessa. Vaalirahoitus oli Suomessa vuoteen 2000 asti salaista, ja siksikin tulenarka aihe. Päätökset asiasta on todennäköisesti tehty suullisesti tai ainakin niin, ettei niistä ole lähetetty kirjallisia vahvistuksia ulkomaille – eikä näin ollen asiakirjoja ole saatavissa.

3.4 Lobbaus

Tupakkateollisuus on pyrkinyt vaikuttamaan lobbauksella muun muassa tupakointikieltoihin ja tupakan verotuksen. Yhdysvalloissa erityisesti Philip Morris on tullut tunnetuksi lainsäätäjien lobbauksesta. Keinoja ovat olleet muun muassa maksetut illalliset sekä ilmaiset liput urheilutapahtumiin.

Suomessa Philip Morrisin lisenssinhaltija Amer on käyttänyt esimerkiksi F1-matkoja. Matkojen järjestelyitä hoitivat muiden muassa lakiosastolla työskentelevä varatuomari Kalle Soikkanen ja Amerin yhteiskuntasuhteista vastannut entinen kansanedustaja Lasse Lehtinen, joka hoiti erityisesti poliitikkojen lobbausta. Vuonna 1992 järjestetyn PR-kokouksen pöytäkirjassa todetaan seuraavaa:

"LL (Lasse Lehtinen) ja KS (Kalle Soikkanen) laativat ehdotuksensa mahdollisista hallitustason vierailijoista kolmelle F1-matkalle Espanjaan (3. toukokuuta), Monacoon (30. toukokuuta) ja Italiaan (13. syyskuuta). Tapahtumia koordinoi E. Valanko, jottei tapahdu sekaannusta kaupan ja korkean tason hallitusvieraiden kanssa. Philip Morrisin Kukkatapahtumaa³⁹ on alustavasti kaavailtu maaliskuun loppupuolelle, ja sinne kutsutaan hallitustason ja median edustajia. Philip Morrisin Golf-maailmankiertuetta harkitaan vaihtoehtoisena kohteena hallitustason vieraille. Huomautettiin myös, että yhteydenpitoa Euroopan integraatiota hoitavien suomalaisten viranomaisten kanssa on lisättävä ja siihen on keskityttävä."⁴⁰

"LL and KS are to come with a proposal for possible GR guests for three FI trips, namely Spain (May 3), Monaco (May 30) and Italy (September 13). The venues are still to be coordinated with E. Valanko to avoid mixing trade and high level GR guests. The PM Flower event is preliminarily scheduled for end of March and the event will be used to invite GR and media representatives. The PM World Tour of Golf will also be looked into as an alternative venue for GR guests. It was noted that contacts with Finnish authorities dealing with the European integration issues will be further developed and focused on."

Vuonna 1987 Philip Morris yritti PR-kontaktiansa avulla luoda tupakoitsijoiden yhdistyksen myös eduskuntaan. Sisäisessä muistiossa todetaan:

"Suomen BNL on perustamassa arvovaltaista ”tupakoitsijoiden klubia” Suomen eduskuntaan. Teollisuuden johtajat isännöivät ja puhujiksi kutsutaan huippuluokan luennoitsijoita."⁴¹

"BNL Finland working on establishing a prestigious "Smokers' Club" inside the Finnish Parliament. Industry leaders to host, and top flight speakers to be invited."

³⁹ "Kukkatapahtuma" on Philip Morrisin vuosittain järjestämä palkitsemistilaisuus kansallisbaletin tanssijoille. Tunnuspalkinto on jaettu vuodesta 1977 lähtien. Vuonna 1993 "Tanssin kukka" oli 40 000 markkaa. Helsingin Sanomat 13.12.1993.

⁴⁰ P.J., Minutes of the Philip Morris/Amer CA meeting 911 211; report. 13.1.1992. PMI 2501067291 (2501067294-95).

⁴¹ Corporate Affairs Issue/Nordic Area, Report July, 1987. PMI 2501048634 (2501048643).

Dokumenteista löytyy myös viitteitä, joiden mukaan tupakkateollisuus on aina tilaisuuden tullen yrittänyt hyödyntää poliittikkoihin solmittuja yhteyksiä. Suunnitelmaa tupakan valmisteveron uudistamiseksi yritettiin viedä läpi vuonna 1987 hyödyntämällä Amer-yhtymän silloisen pääjohtajan Heikki Salosen ja PR-toimisto BNL:n johtajan henkilökohtaisia suhteita valtiovarainministeri Esko Ollilan kanssa. Suunnitelmassa todettiin:

"Strategiat: Käyttää Amer-Tupakka Oy:n puheenjohtajaa suorana yhteytenä valtiovarainministeri Ollilaan. Luoda omat Philip Morris -yhteydet Ollilan kanssa Suomen BNL:n johtajan kautta. Hän on valtiovarainministerin henkilökohtainen ystävä."⁴²

"Strategies: Utilize ATOY chairman as direct contact with Minister of Finance, Mr Ollila. Create own PM contacts with Mr Ollila through BNL Finland manager, who is personal friend to the Minister of Finance."

Myöhemmin samassa asiassa pidettiin yhteyttä uuteen valtiovarainministeriin Erkki Liikaseen.⁴³ Heikki Salosen oli määrä muun muassa keskustella asiasta Liikasen kanssa samalla lennolla New Yorkiin.

"WT on sopinut Amerin toimitusjohtajan Heikki O. Salosen kanssa, että Salonen ottaa henkilökohtaisen vastuun verotusstrategian toteuttamisesta. – HOS:n (Heikki O. Salosen) ja valtiovarainministeri Liikasen kerrotaan sopineen tapaamisesta, joka järjestetään ennen syyskuun loppua."⁴⁴

"WT has agreed with Amer that the Amer c.e.o. Heikki O. Salonen takes personal responsibility for driving the existing taxation strategy. – A meeting between HOS and the minister of finance, Mr. Liikanen, is told to be set by end September."

Lobbauksen tuloksia on vaikea arvioida. Kyse on usein vain yhtiön näkökulmasta edullisen informaation välityksestä ja myönteisen ilmapiirin luomisesta. On vaikeaa, jopa mahdotonta selvittää, millaisia vaikutuksia tietojen välittämällä on ollut, jos on ollut lainkaan. Asiakirjoissa kuvataan joitain pieniä ja konkreettisia lobbauksen tuloksia. Esimerkiksi eräässä 12. syyskuuta 1991 päivätyssä telex-viestissä mainitaan Amerin Lasse Lehtisen onnistuneen lobaamaan sosiaali- ja terveysministeri Toimi Kankaanniemeä siten, että hän otti tupakkatuotteiden hinnankorotusesityksen viikon ajaksi lähempää tutustumista varten.⁴⁵

3.5 Konsulttiohjelmat

Vuonna 1988 Britannian tupakkayhtiöiden kokoukselle kerrottiin Philip Morrisin suunnitelmista käyttää ”huomattavia rahasummia” sellaiseen tieteelliseen tutkimukseen, joka kiistäisi tupakoinnin terveyshaitat. Ohjelman tarkoituksena oli luoda kansainvälinen maksettujen tiedemiesten verkosto, joka synnyttäisi ja pitäisi yllä kiistaa passiivisen tupakoinnin haitoista. Kokouksen osallistujat eivät voineet edes teeskennellä, että kyse olisi puolueettomasta ja ob-

⁴² Corporate Affairs Issues, Nordic Area/Finland, Report July, 1987. PMI 2501048634 (2501048638).

⁴³ Esko Ollila lopetti Sorsan IV:n hallituksen valtiovarainministerinä 30.4.1987. Erkki Liikanen aloitti tämän jälkeen Holkerin hallituksen valtiovarainministerinä.

⁴⁴ Quarterly status report. Corporate affairs, Nordic area, July-September 1987. Stig G Carlson. PMI 2501048609/8619.

⁴⁵ Telex. EEMA diversifications & marketing guidelines (including Nordic legal review). Pages missing. PMI 2501009387 (2501009388).

jektiivisestä tutkimuksesta. BAT:n muistion mukaan tupakkayhtiöiden palkkaamat lakimiehet kävisivät läpi tiedemiesten ehdotukset ja poistaisivat joukosta sellaiset, jotka eivät palvelisi yhtiöiden päämääriä. Tutkimustieto oli tarkoitettu kansallisten tupakkayhtiöiden PR-henkilöstölle, joka voisi käyttää sitä toiminnassaan.⁴⁶

Tupakkateollisuudelle oli tärkeää osallistua tupakan terveysvaikutuksia koskevaan tutkimukseen, jotta se pystyisi luomaan hämmennystä julkisessa mielipiteessä ja kyseenalaistamaan ehdotettujen sääntelytoimien perusteena olevia tutkimuksia. Teollisuus ei edes pyrkinyt voittamaan väittelyitä – riitti, että se pystyi luomaan ja säilyttämään illuusion tieteellisen näytön kiistanalaisuudesta. Sisäisessä dokumentissa luonnehditaan omien tutkimusten tuloksia seuraavasti:

"Meidän tietomme ympäristön tupakansavusta/sisäilman laadusta mahdollistavat yhä edelleen seuraavan argumentin käytön: Ei ole olemassa vakuuttavia tieteellisiä todisteita siitä, että ympäristön tupakansavu olisi terveysriski tupakoimattomille."⁴⁷

"Based on our knowledge of the subject of ETS/IAQ, this will enable the continued use of the argument: There is no convincing scientific evidence that ETS is a health risk for non-smokers."

Tupakkayhtiöiden tilaamat ja teettämät tutkimukset hämmensivät keskustelua ja pienensivät keskustelun tuomaa uhkaa teollisuudelle. Samalle ne antoivat tupakoitsijoille itseluottamusta: rationaalisilta vaikuttavat argumentit loivat syyn torjua terveyshuolia. Seuraavassa jaksossa kuvataan tarkemmin konsulttiohjelmia Suomen osalta.

3.6 Tupakoitsijoiden yhdistykset

Tupakkateollisuuden tukena sääntelyn vastustamisessa on ollut erilaisia tupakoitsijayhdistyksiä. Useissa maissa liikehdintää on järjestänyt Smokepeace-liike. Yhdistysten ja teollisuuden yhteisenä tavoitteena on ollut saada niin sanottu tupakointirauha. Suomessa Amer on järjestänyt näyttäviä kampanjoita, joiden tarkoituksena on ollut luoda rauhanomaisen rinnakkaiselon ilmapiiriä, toisin sanoen korostaa vapaaehtoisia järjestelyitä lainsäädännön sijaan.

Tupakoitsijayhdistysten toiminta ei ole ollut todellisuudessa niin spontaania kuin miltä se on näyttänyt. Tupakka-asiakirjat eivät todista suoraan, että Smokepeacea Suomessa edustava Huomaavaiset tupakoitsijat -yhdistys olisi saanut – toisin kuin Tanskassa⁴⁸ – suoraa rahallista tukea tupakkateollisuudesta. Sen sijaan se on saanut tukea julkaisutoimintaan, mahdollisesti myös jäsenhankintaan. Yhdistys onnistuikin hankkimaan näkyviä keulakuvia, joihin kuuluivat muun muassa kirjailija ja kansanedustaja Jörn Donner, entinen kommunistijohtaja Aarne Saarinen ja kirjailija Arvo Salo.

⁴⁶ Note on a special meeting of the UK industry on environmental tobacco smoke. Boyce S. London. 17.2.1988. British American Tobacco. PMI 2060563936/3941.

⁴⁷ ETS plan and budget for the years 1988, 1989, 1990 and 1991. Philip Morris Europe. 19.4. 1988. PMI 2028364436.

⁴⁸ Tanskan tupakoitsijoiden yhdistyksen Hen-ry:n monivuotinen puheenjohtaja sai tupakkayhtiöiltä kuukausittaista korvausta, vaikka hän työskenteli päätyönään toisaalla lääkärinä.

Vuonna 1987 Philip Morrisin PR-suunnitelmassa tavoitteeksi mainittiin ”tukea HEN-RY Kohteliaat Tupakoitsijat Yhdistystä Tanskassa ja organisoida vastaavia ryhmiä Suomessa ja Ruotsissa.”⁴⁹

"Support the HEN-RY courteous smokers organisation in Denmark and organise related groups in Finland and Sweden."

Vuonna 1992 Philip Morrisin tutkimuslaitoksen S&T Neuchatel in raportissa todettiin seuraavaa:

"Tieteellistä apua annettiin yhteistyökumppaneille kuten muun muassa tupakoitsijoiden oikeuksia puolustaville ryhmille heidän hyökätessään WHO:n tupakanvastaista ohjelmaa vastaan (HEN-RY, Roykringen, Smokepeace ja suomalainen ryhmä, Hu-Tu)."⁵⁰

"Scientific assistance was given to allies such as smoker's rights groups in their attack on WHO's anti-tobacco programme (HEN-RY, Roykringen, Smokepeace, and the Finnish Group, Hu-Tu)."

Vuonna 1992 Philip Morrisin ja Amerin kokouksessa käsiteltiin Huomaavaisten Tupakoitsijoiden jäsenhankinnan tukemista.

"Strategioihin kuuluu läheinen yhteydenpito ammattiyhdistysliikkeen edustajien sekä Hotelli- ja Ravintolaliiton kanssa --- ja tutkia mahdollisuutta tukea Huomaavaisten Tupakoitsijoiden jäsenhankintakampanjaa."⁵¹

"Strategies would include liaising with labour union representatives and the Ho&Re association --- and investigate the feasibility of a Hu-Tu membership acquisition campaign."

3.7 Tukirenkaiden luominen

Tupakkayhtiöt ovat pyrkineet vahvistamaan asemaansa laajentamalla intressiryhmäänsä. Ottamalla lobbaukseen mukaan muita tahoja yhtiöt ovat voineet mobilisoida verkoston, joka on pystynyt estämään teollisuudelle kielteisten lakiehdotusten läpimenoa.

Suomessa monet tukirenkaat ovat tähdänneet passiivisen tupakoinnin uhan torjumiseen. Philip Morrisin vuoden 1987 PR-suunnitelmassa todetaan tavoitteeksi:

"Työskennellä yhdessä pohjoismaisten lentoyhtiöiden kanssa tekemällä lentokoneiden sisäilman laatututkimuksia ja järjestämällä Kansainvälisen Ilmanlaatufoederaation (International Federation on Air Quality) seminaari lentoyhtiön johtajille."⁵²

"Cooperate with the Nordic airlines to conduct in-flight air quality studies and organise an IFAQ seminar for airline executives."

Philip Morris on myös suunnitellut ostavansa tukea työmarkkinajärjestöiltä maksullisilla ilmoituksilla niiden lehdissä. Esimerkiksi edellä mainitun Eureka –tutkimuksen julkaisemiseen

⁴⁹ Corporate Affairs Plan Draft; Regional Overview. 25.11.1987. PMI 2501254715 (2501254722).

⁵⁰ Executive Report of Activities. S&T Neuchatel. Feb 1992. PMI 2501254590 (2501254595).

⁵¹ P.J, Minutes of the Philip Morris/Amer CA meeting 911 211; report. 13.01.1992. PMI 2501067291 (2501067293-94).

⁵² Corporate Affairs Plan Draft; Regional Overview. 25.11.1987. PMI 2501254715 (2501254722).

23 eri ammatti- ja työnantajaliiton lehdessä budjetointiin vuonna 1987 yhteensä 430 000 markkaa. Ilmoitusten tarkoituksena oli voittaa ay-liikkeen tuki tupakointirajoitusten vastustamisessa. Sisäisessä muistiossa todetaan seuraavaa:

"Olisi suunniteltava maksettuja mainoksia kaikkien keskusliittojen jäsenlehtiin ja yksittäisten liittojen kuten Metalliliiton suurimpiin lehtiin. Sanoman olisi oltava se, että liittojen jäsenet ovat itse ilmoittaneet kannattavansa tiloja sekä tupakoiville että tupakointimattomille. Tilauskuponilla voisi pyytää lisää materiaalia tai vaihtoehtoisesti henkilökohtaisen esittelyn."⁵³

"Paid advertising should be planned for the membership magazines both of all the central unions and the leading magazines aiming the industry unions, like the metal workers union, etc. The main message should be that the union members have themselves stated that they are for accommodation of both smokers and non-smokers. Coupons should be used to offer more material, alt. personal presentations."

Tupakkalain muutoksen luonnosteluvaiheen yhteydessä vuonna 1991 Philip Morris etsi tukea – Hotelli- ja ravintolaliiton lisäksi – ammattiyhdistysliikkeestä. Philip Morris järjesti ay-johtajille matkan, jonka päätavoitteena oli ”luoda läheisemmät suhteet Suomen johtaviin ay-johtajiin”, ”esitellä Philip Morris monipuolisena ja menestyvänä monialayhtiönä” sekä ”pehdyttää vieraat työpaikkatupakointia koskeviin kysymyksiin sisäilman laadun näkökulmasta.”⁵⁴

"The main purpose of the trip is to tie closer contacts with leading Finnish union representatives: Present PM as a versatile and successful multi-product company: Introduce guests to workplace smoking issues within an overall IAQ framework."

Yhteydenpito jatkui myöhemminkin.

3.8 Pelottelu

Muulla maailmassa tupakkayhtiöiden pelottelu on ilmennyt oikeudellisten ja taloudellisten keinojen käyttönä vastustajien ahdistamiseksi ja pelästyttämiseksi. Tunnettu esimerkki on yhdysvaltalaisen tupakkayhtiön tutkimusosaston entisen johtajan Jeffrey Wigandin kohtalo, jota käsittelee tositapahtumiin perustuva elokuva *The Insider*. Wigand halusi paljastaa yrityksensä kehittelemiä keinoja nikotiiniriippuvuuden ylläpitämiseksi. Tupakkayhtiöt pyrkivät monin keinoin estämään Wigandin tietojen julkaisemisen.

Suomessa tupakkayhtiöt ovat olleet oikeudenkäynneissä vastaajina. Tässä asemassa ne ovat valinneet ankaran puolustuksen taktiikan. Yhtiöt olivat julkisuudessa närkästyneitä vahingonkorvausvaatimuksista ja rikosepäilyistä. Ne syyttivät kantajaa oikeudenkäynnin väärinkäyttämisestä.

Markkinointirikosepäilyjen esiin nostamista yritettiin estää tekemällä rikosilmoitus perättömästä ilmiannosta. Tupakkayhtiöt ovat lisäksi vaatineet kantajan asiamiehiltä henkilökohtaista korvausta oikeudenkäynnin kuluista. Helsingin hovioikeuden vuoden 1998 lopussa anta-

⁵³ Proposal for 2nd step of Finnish "Eureca" study merchandising. Stig G Carlsson. 23.10. 1987. PMI 2501468559. Toisessa dokumentissa todetaan seuraavaa: "Käytetään 'Eureca' tutkimuksen tuloksia jotta päästään dialogiin liittojen kanssa." ("Use "Eureca" study results to have first dialogue with unions".) Quarterly status report. Corporate affairs, Nordic area, July-September 1987. Stig G Carlson. PMI 2501048611.

⁵⁴ VIP Customer visit to Switzerland, Report. Puotila, J. 12.02.1991. PMI 2028364937.

massa päätöksessä tupakkayhtiöt oikeuteen haastaneen asianomistajan asiamiehet velvoitettiin sängen poikkeuksellisesti yli 300 000 markan henkilökohtaiseen vastuuseen oikeudenkäyntikuluista.

Tuotevastuuoikeudenkäynnistä virisi niin sanottu väärän valan juttu, jossa suomalaista anatomian professoria Ismo Virtasta syytettiin oikeudessa väärästä valasta ja veropetoksesta. Professori Virtanen oli tuotevastuuoikeudenkäynnissä tupakkayhtiöiden todistaja, ja hän vakuutti valansa nojalla oikeudelle, ettei tupakoinnin ole todistettu aiheuttavan sairauksia. Tupakkayhtiö maksoi professorin palveluksista muun muassa lontoolaisen asianajotoimiston kautta. Oikeuskäsittelyssä kaksi lautamiestä olisi tuominnut professorin väärästä valasta ja veropetoksesta.⁵⁵ Virtasen edustajana toiminut lakimies syytti myöhemmin näitä lautamiehiä puolueellisuudesta ja tietojen vuotamisesta kantajan asiamiehelle.

3.9 Filantropia

Tupakkayhtiöt ovat jo pitkään pyrkineet varmistamaan liiketoimintansa tulevaisuutta rakentamalla itselleen – kaikesta vastustuksesta huolimatta - myönteistä yrityskuvaa. Tärkeä osa imagonrakennusta on ollut erilaisten kulttuuri-, taide- ja urheilutapahtumien tukeminen.

Vuonna 1992 Amerin ja Philip Morrisin kokousmuistiossa todetaan:

”Hallitustason edustajia koskeva suhdetoiminnan ohjelma hyötyisi edelleen myötämielisyydestä, jota viriäisi hyvin järjestetyistä F1- ja muista mahdollisista Philip Morrisin sponsoroimista tapahtumista. Mediayhteyksissä puolestaan keskityttäisiin hyvin järjestettyihin ja informatiivisiin matkoihin sekä kulttuuritapahtumiin, joiden avulla kehitetään entisestään hyviä suhteita.”⁵⁶

”The GR relations programme would continue to utilize the goodwill deriving from well arranged F1 and possible other PM sponsored events, while media relations would focus on further developing good contacts through well arranged and informative briefing trips and cultural events.”

Helsingin Sanomat uutisoi vuonna 1993 Philip Morrisin maailmanlaajuisen sponsorointitoiminnan osastolla New Yorkissa työskentelevän Stephanie Frenchin vierailua Suomeen mm. seuraavasti: ”Uusia tukitoimia viriteltiin johtaja Frenchin Suomen käynnin aikana. Hän kävi keskusteluja baletin tulevista hankkeista, vuonna 1995 Helsingissä järjestettävästä kansainvälisestä balettikilpailuista sekä suomalaisen nykytanssin esittäytymisestä New Yorkin Next Wave –festivaaleilla.” (HS 13.12.1993.)

Useita edellä kuvattuja taktiikoita on sovellettu myös niissä tapauksissa, joita kuvataan seuraavassa luvussa.

⁵⁵ Helsingin käräjäoikeus vapautti Virtasen kaikista syytteistä. Hovioikeus sen sijaan tuomitsi Virtasen kahdesta veropetoksesta, mutta vapautti Virtasen väärästä valasta. Asiasta on valitettu korkeimpaan oikeuteen.

⁵⁶ P.J., Minutes of the Philip Morris/Amer CA meeting 911 211; report. 13.01.1992. PMI 250106721 (2501067294).

4. Esimerkkihankkeet Suomessa

Seuraavassa tupakkayhtiöiden strategioita Suomessa kuvataan neljän eri esimerkitapauksen valossa. Ensimmäinen tapauksista liittyy tupakan mainontakiellon kiertämiseen urheilusponsoroinnin avulla. Toinen tapaus kertoo siitä, miten tupakkayhtiöt yrittivät myös Suomessa siirtää keskustelua passiivisen tupakoinnin haitoista sisäilman laatuun. Kolmas tapaus kuvaa tiedemiesten valjastamista tupakkayhtiöiden palvelukseen. Neljäs tapaus kertoo tupakkayhtiöiden pyrkimyksistä estää tai vesittää uuden tupakkalain valmistelu.

4.1 Belmont Finland – urheilusponsorointi⁵⁷

Urheilijana melko tuntematon ekonomi Harry Harkimo nousi Suomessa julkisuuteen 1980-luvun lopulla, kun hän osallistui kilpailuun BOC Challenge Single-handed Race Around the World 1986-1987. Kilpailussa purjehdittiin yksin maailman ympäri. Harkimon päätukija oli Philip Morris, veneen nimi oli tunnetun tupakkamerkin mukaan Belmont Finland. Näin syntyi sponsorointilegenda ja Harkimon maine urheilubisneksen kovanaamana. Philip Morrisin sisäiset projektisuunnitelmat kertovat, miksi Harkimon hanke oli tupakkayhtiölle vastustamattoman houkutteleva.

Philip Morris lähti tukemaan Harkimoa lainsäädännöllisistä syistä. Suomessa toimivilla tupakkayhtiöillä ei ollut juurikaan keinoja taistella uusista markkinaosuuksista. Tupakan mainonta ja muu myynninedistäminen oli ollut kiellettyä vuodesta 1978 lähtien, jolloin tupakkalaki tuli näiden säädösten osalta voimaan. Philip Morrisin mukaan ainoa keino suomalaisten kuluttajien tavoittamiseksi oli ulkomailla tapahtuva myynninedistäminen, joka kiinnostaisi myös suomalaista mediaa.

"Parhaiten tämänkaltaisen julkisuuden tavoittelussa menestyvä menestyy todennäköisimmin myös markkinoilla."⁵⁸

"The one who is most successful in getting this kind of exposure is also the one who is most likely to be successful on the market."

Philip Morrisin savukemerkki Belmontin suosio oli kasvanut nopeasti sen jälkeen, kun se tuotiin markkinoille vuonna 1975. Philip Morris oli onnistunut luomaan Belmontille "nuorekkaan, modernin ja aktiivisen imagon". 1980-luvun puolivälissä myynnin kasvu alkoi kuitenkin hiipua. Ongelmana oli, ettei kotimaiselle merkille ollut juuri mitään hyötyä tupakkayhtiön näkyvyydestä kansainvälisillä formula- ja rallikentillä.

Purjehduskilpailun avulla haluttiin taata Belmontin menestyksen jatkuminen Suomessa. Koska Belmontilla ei ollut kansainvälistä tunnettavuutta, ulkomailla Harkimon miehistö esiintyi myös asuissa, joihin oli kiinnitetty Marlboron, Philip Morrisin menestyneimmän tupakkamerkin, mainoksia. Julkisuudessa tupakkayhtiöiden edustajat kiistivät kuitenkin jyrkästi, että sponsoroinnilla olisi mitään yhteyttä tupakan myynninedistämiseen.

⁵⁷ Luku perustuu kahteen PM:n tietokannasta löytyneeseen asiakirjaan. Toinen niistä on 18-sivuinen muistio, jonka otsikko on Belmont Sponsoring Project. PMI 2501046522-2501046540. Asiakirja on päivätty epämääräisesti vuodelle 1985, eikä sen laatijasta tai vastaanottajasta ole tarkkoja tietoja. Muistio sisältää kuitenkin samoja kappaleita ja lauseita kuin hieman suppeampi Göran Weberin laatima muistio, joka on otsikoitu The Belmont Sailing Promotion Finland ja päivätty 16.7.1985. PMI 2501046541-2501046549.

⁵⁸ Belmont sponsoring project. 1985. PMI 2501046523.

Perinteisesti tupakkayhtiöt olivat tukeneet moottoriurheilua. Philip Morrisin mielestä purjehdus oli kuitenkin oivallinen sponsorointikohde Belmontille, sillä sen imago vastasi hyvin tupakkamerkin imagoa. Purjehdusta kuvattiin raportissa sanoilla "rusketus, puhtaus, valkoiset purjeet, aktiivinen ja moderni".⁵⁹

"Suntan, clean, white sails, active and modern."

Intoa Harkimon projektiin lisäsi se, että aikaisemmat suomalaiset purjehdusprojektit olivat olleet menestyksiä niiden sponsoreille. Whitbread Round the World -kilpailuun osallistuneet veneet olivat hankkineet valtavasti myönteistä julkisuutta pääsponsoreilleen Skopille ja Fazerille.

"Mikä voisi olla jännittävämpää, sankarillisempaa ja huomiota herättävämpää kuin 10-15 miestä (purjehtii) maailman ympäri--?"⁶⁰

"What can be more thrilling, more heroic and more exposure creating than 10-15 men around the world--?"

Yhtiön mielestä yksinpurjehdus maailman ympäri oli vertaansa vailla oleva mahdollisuus hankkia julkisuutta tupakkamerkille Suomessa. Purjehdus takaisi jatkuvaa julkisuutta kahden ja puolen vuoden ajan ja mainittaisiin vielä vuosia myöhemmin. Projektin ajatus oli siinä, että veneen nimeksi tulisi tupakkamerkin nimi. Jos tämä ei olisi onnistunut, yhtiö olisi hylännyt koko hankkeen.

-- ja näin kaikki julkisuus yhdistyy suoraan Belmontiin. -- Lisäksi veneen kylkeen on maalattu Belmont Extra Mildin värit."⁶¹

"--and thus all publicity around the project will be directly linked to Belmont. -- The hull will also carry the Belmont Extra Mild -colours."

Hankkeen luotettavuuden takana oli paitsi Harry Harkimon purjehduskokemus, myös talousasioiden tuntemus. Muistiossa kerrottiin, että Harkimo oli tuottanut useita purjehdusprojekteja eri sponsoreille ja että hän paraikaa hoiti Fazer Finlandin markkinointia.

"Lisäetu on se, että hän on tottunut ja halukas olemaan näkyvillä ja sponsoreiden käytävissä."⁶²

"One more advantage is, that he is used to and prepared to be visible and utilized by the sponsor(s)."

Purjehdushankkeen arkkitehdin Philip Morrisin Suomessa toimivan johtajan Göran Weberin mukaan kilpailun aikana tärkeintä oli "maksimoida mediajulkisuus takaamalla jatkuva tieto- ja kuvavirta sekä järjestämällä toimittajille matkoja pysähdyssatamiin".⁶³

⁵⁹ Belmont sponsoring project. 1985. PMI 2501046524.

⁶⁰ Belmont sponsoring project. 1985. PMI 2501046525.

⁶¹ Belmont sponsoring project. 1985. PMI 2501046531.

⁶² Belmont sponsoring project. 1985. PMI 2501046527.

⁶³ The Belmont sailing promotion Finland. Göran Weber. 16.7.1985. PMI 2501046546.

"Main task is to maximize exposure in Finnish media by securing continuous flow of information and pictures and by arranging journalist trips to stop-over harbours."

Ajatuksena oli, että Harkimosta alettaisiin käyttää nimeä Harry "Belmont" Harkimo. Huomiota herättää, ettei yhtiö pelännyt edes sitä, että Harkimo joutuisi merihätään tai onnettomuuteen. Raportissa viitataan moottoripyöräajoissa kuolleeseen suomalaisurheilijaan.

"Näissä tapauksissa huomio olisi valtaisa. Kokemukset esimerkiksi Jarno Saarisen kuolemasta osoittavat, että julkisuus toimii silti."⁶⁴

"In case of accident or emergency the publicity would be enormous and experience from ex. the death of Jarno Saarinen shows, that publicity still works."

Suunnitelman mukaan hankkeen kustannusarvio oli 3,8 miljoonaa markkaa, josta valmistajien antamien alennusten jälkeen oli katettava 1,8 miljoonaa. Sponsorirahaa tarvittiin 2,2 miljoonaa markkaa, josta Philip Morris maksusuunnitelman mukaan 1,4 miljoonaa, Helsingin Sanomat 300 000 markkaa ja muut sponsorit loput. Harkimo oli laskenut, että hanke voisi parhaassa tapauksessa tuottaa jopa 370 000 markkaa voittoa. Hän oli antanut hankkeen vakuudeksi helsinkiläisen asunto-osakkeen, jonka arvoksi oli määriteltä 400 000 markkaa. Hankkeen toteutuneista rahoituksesta ja kustannuksista ei ollut saatavissa asiakirjoja.

Philip Morris arvioi, että se käyttäisi hankkeeseen rahaa suora sponsorointi mukaan luettuna noin 2,5 miljoonaa markkaa. Sisäisten laskelmien mukaan Belmontin markkinaosuuden kasvu tuottaisi 3,5 miljoonaa markkaa lisätuloja.

Hankkeeseen sisältyi kuitenkin runsaasti riskejä, joita analysoitiin hyvin yksityiskohtaisesti. Suurimpana riskinä pidettiin sitä, että koko hanke pysäytettäisiin tupakkalain vastaisena. Tästä syystä veneen nimi päätettiin salata niin kauan kuin se oli Suomessa.

"Telakalle voidaan järjestää vierailuja vain siinä tapauksessa, että veneen nimi voidaan pitää salassa."⁶⁵

"Visit at the shipyard may only be arranged if complete security of name kept secret can be arranged."

Samaan yksinpurjehdukseen osallistui myös toisen tupakkatehtaan sponsoroima purjehtija. Pentti Salmen veneen nimi oli Colt of Rettig. Myöhemmin Philip Morris lähti pääsponsoriksi myös Harkimon johtamaan venekuntaan, joka osallistui Whitbread Round the World -kilpailuun. Veneen nimi oli tuolloin Belmont Finland II.

Belmont-projektit saivat valtaisesti julkisuutta, mutta myös protesteja. Terveysjärjestöt syytivät Philip Morrisia ja Rettigiä Suomen tupakkalain kiertämisestä. Niiden mielestä sponsori-hankkeet yksiselitteisesti mainostivat tupakkaa. Asiasta kanneltiin oikeuskanslerille⁶⁶, se nostettiin esiin Amerin yhtiökokouksessa ja lopulta Amerille asetettiin 400 000 markan uhkasakko Belmont-materiaalin levittämisestä. Näin hankkeen tavoitteena ollut myynninedistäminen kääntyikin lopulta tupakkayrityksiä vastaan. Belmont-projektit olivat yksi syy siihen, että tupakan mainontakieltoa täsmennettiin vuonna 1994.

⁶⁴ Belmont sponsoring project. 1985. PMI 2501046538.

⁶⁵ Belmont sponsoring project. 1985. PMI 2501046536.

⁶⁶ Kantelun lähtökohtana oli, että purjehdushanke rikkoi Suomen tupakkalakia, koska Suomen laki koskee suomalaista purjevenettä. Tupakkayhtiö puolustautui toteamalla, että vene oli rekisteröity Sveitsissä.

4.2 Healthy Buildings International – tupakka ja sisäilman laatu

Suomessa Talouselämä-lehden välissä ilmestyi 1990-luvun taitteessa lehti nimeltä *Healthy Buildings International Magazine*. Sitä julkaisi Grey Robertson, yhdysvaltalainen konsultti, joka oli tullut tutuksi monille suomalaisvaikuttajille. Robertsonin tarina kertoo tupakkayhtiöiden kekseliäisyydestä julkisen mielipiteen muokkaamisessa ja toimittajien hyväuskoisuudesta.

Robertsonin yhtiö Healthy Buildings International (HBI) oli erikoistunut sisäilman laatuun ja teki tutkimuksia tuuletusjärjestelmistä.⁶⁷ Robertsonin viesti oli, etteivät yksittäiset saastuttajat – kuten tupakansavu – olleet huonon sisäilman syy, vaan kehoilmastointi. Eri puolilla maailmaa Robertson levitti sanomaa ”sairaiden rakennusten syndroomasta” (*“sick building syndrome”*).

Tupakkayhtiöiden sisäiset asiakirjat paljastavat, mistä tutkimuksissa oikein oli kysymys: tupakkayhtiöt valitsivat selvityskohteet – ja maksoivat välikäsien kautta myös laskut. Tupakkayhtiöt valvoivat myös *Healthy Buildings International Magazine* -lehden sisältöä.

Robertson ja tupakkateollisuus olivat löytäneet toisensa 1980-luvun puolivälissä, kun tiedot passiivisen tupakoinnin haitoista alkoivat huolestuttaa yhtiöitä. Yksi keino tupakkayhtiöille selvittää passiivisen tupakoinnin uhasta oli etsiä uusi alibi: se oli ”sairas rakennus”. Tupakointi ei aiheuttanut haittoja, vaan tuuletuksen puuttumisen aiheuttama sisäilman keho laatu.

Strategia ilmaistaan selvästi Philip Morrisin Pohjoismaiden toimintasuunnitelmassa vuonna 1987:

”Siirretään keskustelu passiivisesta tupakoinnista ilman laatuun.”⁶⁸

”Move the discussion from an ETS, to an Air Quality issue.”

Pulmana oli kuitenkin se, että tupakkateollisuus oli menettänyt uskottavuutensa yleisön silmissä kiistäessään tupakoinnin terveyshaitat, vaikka todisteet niiden puolesta olivat ilmeisiä. Teollisuutta ei uskottaisi kysymyksessä sisäilman laadusta, vaikka se puhuisi totta.

Ainut keino oli avata lompakko puolueettomilta vaikuttaville tahoille, joiden tutkimus tuki tupakkayhtiöiden argumentteja. Robertson oli oivallinen yhteistyökumppani, sillä hän oli mielipiteissään osittain oikeassa. Ilmastointi parantaa luonnollisesti sisäilman laatua, mutta niin tekee myös tupakoinnin kieltäminen.

Puhuessaan ilman laadusta Robertson kuvasi näkymättömien myrkkujen vaarallista maailmaa, jossa tupakka oli vain syntipukki. Ainoana näkyvänä saasteena tupakka oli ”kuin kanarialintu hiilikaivoksessa”. Robertson listasi monissa yhteyksissä erilaisia ilmansaastuttajia, mutta usein tupakansavu puuttui niiden joukosta.

Robertsonia 1990-luvun alussa sanomalehti *Uuteen Suomeen* haastatellut suomalaistoimittaja kertoo saaneensa ylemmältä taholta kehotuksen kirjoittaa artikkeli Suomessa vierailleesta asiantuntijasta. Haastattelun aikana Robertson ei ollut kertonut mitään toimintansa taustasta.

⁶⁷ Aikaisemmin yhtiö toimi nimillä Acva ja Acva Atlantic.

⁶⁸ Corporate Affairs Issue/Nordic Area, Report July, 1987. PMI 2501048634 (2501048642).

Hän menetteli samalla tavalla joka paikassa. Näin säilyi käsitys puolueettomasta asiantuntijasta.

Todellisuudessa Robertson oli kiinteä osa tupakkateollisuuden strategiaa torjua passiivisen tupakoinnin uhka. Tupakkateollisuus maksoi washingtonilaisen lakiasiantuntijain kautta Robertsonille rakennusten selvityksistä, konsultoinnista, lehden julkaisuista ja jopa puhujamatkoista ja toimittajatapaamisista.

Yhtiö tutki ilmastointia eri rakennuksissa Yhdysvalloissa, Singaporessa, Englannissa, Ranskassa, Italiassa, Belgiassa, Australiassa, Ruotsissa ja Suomessa. Ruotsissa selvityksen kohteeksi valittiin sikäläisen Philip Morrisin johtajan Stig Carlsonin suosituksesta sellaisia rakennuksia, joissa oli työskennellyt runsaaseen tupakointiin kuolleita ihmisiä. Tupakkayhtiöitä huolestutti se, että Ruotsin vakuutuslaitos oli luokitellut kuolemat työtapaturmiksi. Ruotsin Philip Morris halusi Robertsonin tutkimuksilla osoittaa, ettei kuolinsyy ollut tupakansavu, vaan keuhko tuuletus.

Suomessa HBI suoritti sisäilman laatu- ja terveystutkimuksia mahdollisimman arvovaltaisissa rakennuksissa. Tarkoituksena oli ilmeisesti saada painoa Robertsonin ajatuksille. Kohteina olivat muun muassa kaksi Suomen Pankin rakennusta sekä Espoon kaupungintalo. Robertson esiintyi suomalaisessa julkisuudessa rakennusten sisäilman asiantuntijana.

Kuudesti vuodessa ilmestyvää *Healthy Buildings International Magazine* -lehteä julkaistiin englanniksi, ranskaksi, saksaksi, espanjaksi, italiaksi, hollanniksi ja suomeksi. Lehti käsittelee rakennusten ilmastoinnin parantamista, kritisoi tupakointikieltoja ja antoi neuvoja, miten sallia tupakointi ilman, että tupakoimattomat valittavat asiasta.

Suomessa lehden toimittamisesta huolehti viestintätoimisto BNL. Saatavilla olevien asiakirjojen mukaan Philip Morris maksoi 1990-luvun alussa Robertsonin yhtiölle Suomen osalta lehden käännöksistä, painatuksesta, julkaisemisesta ja muista kuluista ainakin 370 000 dollaria.

Robertsonin tutkimuksia käytettiin myös apuna suhteiden solmimisessa ay-liikkeeseen. Ruotsin Philip Morrisin johtajan Stig Carlsonin lokakuussa 1987 laatimassa muistiossa todetaan seuraavaa:

"Jokaisessa tapaamisessa tulisi pyrkiä myös viemään yhteistyötä askelta pidemmälle: Tarjoutumalla tekemään yhden tai useampia Acva sisäilmatutkimuksia luomme syyn seurantaan ammattiliiton kanssa. Samanaikaisesti teollisuus tekee tiettäväksi halunsa tehdä käytännön yhteistyötä ja tasoittaa tietä sisäilmatutkimuksen käyttöön otolle." ⁶⁹

"Each personal meeting should also attempt to take the contact a step further: by offering cooperation in carrying out one, or several Acva IAQ studies, we also create a reason for a follow-up with the union. At the same time the industry demonstrates the willingness to cooperate in a concrete manner, plus paves the way for an IAQ introduction."

Robertsonin tutkimuksista oli apua myös Amerin lobbaustoiminnalle. Amerin sisäisessä kokouksessa pohdittiin turvautumista HBI:n apuun alkuvuodesta 1992, kun työpaikkatupakointia suunniteltiin rajoitettavaksi lainsäädännön avulla.

⁶⁹ Proposal for 2nd step of Finnish "Eureca" study merchandising. Stig G Carlsson. 23.10.1987. PMI 2501468560.

"Yhtenä mahdollisuutena keskusteltiin ideasta rakentaa teollisuuden sponsoroima, hyvin tuuletettu tupakointitila Helsingin lentoasemalle. Tila voitaisiin ehkä toteuttaa yhteistyössä HBI:n tai HBI:n tulevan suomalaisen edustajan kanssa. Tämä toimisi hyvänä käytännön esimerkkinä ja todistaisi ympäristön tupakansavun tuuletusongelmaksi."⁷⁰

"As possible action the idea of having an industry sponsored well ventilated smoking lounge erected at the Helsinki airport was discussed. This could possibly be done in cooperation with HBI or a future HBI agent. This would also serve as a good example of a practical solution, demonstrating that ETS is a ventilation issue."

Robertson konsultoi Suomessa muun muassa Amerin sidosryhmäjohtajaa Lasse Lehtistä. Lehtinen oli varovainen pakkotupakointikysymyksessä. Hän esimerkiksi kieltäytyi osallistumasta alkuvuonna 1992 terveystieteiden organisoimaan passiivista tupakointia käsittelevään seminaariin, koska seminaari oli hänen mielestään puolueellinen, ja sitä aiottiin käyttää hyväksi hyökkäyksissä tupakkayhtiöitä vastaan.

Lehtisen seminaariin suunnittelema "lausunto" käännettiin ensin englanniksi ja todennäköisesti vasta saadun hyväksynnän jälkeen muokattiin sopivaksi: "Ns. pakkotupakointia ei ole olemassa. Työpaikoilla ja kodeissa tämä kysymys on voitu hoitaa ilmastoinnilla, tuulettamalla sekä sopimalla ja sovittamalla. Suvaitsevaisuus ja huomaavaisuus auttavat kaikessa inhimillisessä kanssakäymisessä, myös tässä asiassa."⁷¹

Lehtinen kuvasi passiivisen tupakoinnin ongelmaa puheenvuoronsa englanninkielisessä käsi- kirjoitusluonnoksessa seuraavasti:

"HBI:n Yhdysvalloissa toimivan puheenjohtajan mukaan puutteellinen tuuletus ja kehnosti toimiva ilmanvaihto ovat pääsyy nykyaikaisten rakennusten sisäilman huonoon laatuun." --- "Hän uskoo, että tupakansavua käytetään usein vain syntipukkina, joka vie huomion todellisesta ongelmasta: puutteellisesta ilmastoinnista".⁷²

"The president of Healthy Buildings International in the United States has said that in his experience, inadequate ventilation and poorly functioning air conditioning systems are the major indoor air quality problems in modern buildings. --- He believes that ETS is often used as a scapegoat, drawing attention away from the real causes of poor indoor air quality: inadequate ventilation."

HBI:n toiminta supistui sen jälkeen, kun Robertsonin yhteydet tupakkayhtiöihin paljastuivat vuonna 1993. *The Nation* –niminen yhdysvaltalaislehti julkaisi Robertsonin ja tupakkayhtiöiden välejä selvittäneen laajan artikkelin.⁷³ Tietojen julkaiseminen ei kuitenkaan noussut uutiseksi Suomessa. Ennen tätä kukaan ei ollut kyseenalaistanut Robertsonin toimintaa.

⁷⁰ P.J, Minutes of the Philip Morris/Amer CA meeting 911 211; report. 13.01.1992. PMI 2501067291 (2501067293).

⁷¹ Lehtinen, L. Kotimaisen valmistamisen lopettaminen ei lopeta tupakointia. Tiedote LL:n valmistellusta paneelipuheenvuorosta pakkotupakointia käsittelevässä seminaarissa 15.3.1992. Lehtinen ei osallistunut seminaariin. Alleviivaukset kuten alkuperäisessä kirjoituksessa.

⁷² Statement of Lasse Lehtinen, Senior Vice President, Corporate Affairs, Amer Group Limited. Draft. Lehtinen, L. January 1992. PMI 2501197756/7763.

⁷³ Who's Behind the Building Doctor. *The Nation*. August 9/16, 1993.

4.3 ”Whitecoats” – ostetut lääkärit

Tiedot passiivisen tupakoinnin vaaroista 1980-luvun jälkipuoliskolla saivat tupakkayhtiöt tarttumaan vanhaan aseeseensa eli tieteelliseen tutkimukseen. Tällä kertaa niille ei kuitenkaan riittänyt enää oma tutkimuskoneisto. Philip Morris ja muut tupakkayhtiöt päättivät alkaa ostaa eri puolilla maailmaa asiantuntijoita puolelleen. Asiantuntijaryhmän koodinimeksi tuli *whitecoats* eli valkotakit. Philip Morrisin Skandinavian ja Suomen alueen sisäinen muistio kuvaa suunnitelmaa seuraavasti:

"Aiomme rekrytoida poliittisesti uskottavia konsultteja, hyvinvointiekonomian asiantuntijoita sekä lisäksi ympäristön tupakansavuun erikoistuvia 'valkotakkeja' Skandinavian/Suomesta."⁷⁴

"We will recruit consultants with political credibility, experts in welfare economics & additional ETS whitecoats in Scandinavia/Finland."

Operaation tarkoituksena oli palkata joukko tutkijoita konsulteiksi, jotka tekisivät tutkimuksia, kirjoittaisivat artikkeleita, antaisivat haastatteluita ja osallistuivat konferensseihin. Apuna käytettiin asianajotoimistoja ja omia tiedekeskuksia. Edellä mainittu suunnitelma hahmotteli toiminnan tavoitteeksi toimimisen läheisesti S&T:n (Philip Morrisin tutkimuslaitos Sveitsissä) ja Covington ja Burlingilla (asianajotoimisto) työskentelevän John Ruppin kanssa, jotta ensimmäinen vaihe ympäristön tupakansavuun erikoistuvien pohjoismaisten valkotakkien rekrytoinnissa sekä aktivoinnissa saadaan päätökseen.

Tavoitteena oli edelleen tukea tieteellisten artikkelien, niiden kommentoinnin ja tieteellisissä symposiumeissa pidettyjen esitelmien avulla heidän (valkotakkien) pyrkimyksiään vaikuttaa kollegoidensa ajattelutapoihin. Tavoitteena on kehittää heidän kykyään todistaa vakuuttavasti julkisissa kuulemistilaisuuksissa ja laatia kirjoituksia, jotka saavat aikaan myönteistä julkisuutta yleistajuudessa lehdistössä.⁷⁵

"Work closely with S&T and John Rupp of Covington and Burling to complete the first phase of recruiting and activating the Nordic ETS whitecoats. Support their efforts to drive the thinking of their colleagues via articles and comments in the scientific literature and through presentations during symposia. Develop their ability to testify persuasively in government hearings and to generate positive stories in the popular press."

Tutkijoiden tehtävänä oli torjua julkisuudessa ja tiedemiesten keskuudessa vallinnut käsitys siitä, että passiivinen tupakointi olisi vahingollista. Kuten jo aikaisemmin on todettu, tupakateollisuus ei pyrkinyt kumoamaan käsitystä tupakan terveyshaitoista. Tavoitteeksi riitti se, että teollisuus onnistui luomaan ja säilyttämään illuusion tieteellisen näytön kiistanalaisuudesta.

Tupakkayhtiöt halusivat tupakoinnin jälleen sosiaalisesti hyväksytyksi ja samalla palauttaa tupakoitsijoiden itseluottamuksen, jota tiedot tupakoinnin terveysriskeistä olivat horjuttaneet. Pohjoismaat olivat valkotakeille tärkeä kohdealue, sillä ne olivat saaneet kansainvälistä mainetta tupakointikielloillaan. Philip Morris listasi vuoden 1987 alussa passiivisen tupakoinnin uhan vuoksi Sveitsin, Ruotsin ja Suomen tärkeimmiksi Euroopan kohdemaikseen.

⁷⁴ Corporate Affairs Plan Draft; Regional Overview. 25.11.1987 PMI 2501254715.

⁷⁵ Corporate Affairs Plan Draft; Regional Overview. 25.11.1987. PMI 2501254715 (2501254722).

Pohjoismaiden tupakanvalmistajien yhdistys keskusteli asiantuntijaryhmän perustamisesta syyskuussa 1987 ja näytti hankkeelle vihreää valoa. Konsulteiksi haluttiin riippumattomia ja tieteenalansa valtavirtaa edustavia asiantuntijoita, joilla oli hyvä yleinen maine. Uskottavuus oli tärkeää, sillä sen avulla konsultit voisivat vaikuttaa viranomaisiin ja yleisöön. Tavoitteena oli solmia konsulttisopimus jonkun välikäden avulla ja sen jälkeen rahoittaa tiedemiesten passiivista tupakointia koskevia tutkimuksia. Samassa yhteydessä huomautettiin, että monilla lääkäreillä oli jo omia konsulttiyhtiöitä sivutoita varten.

Tiedemiesten etsiminen tuli Washingtonissa ja Lontoossa toimivan asianajotoimiston Covington & Burlingin tehtäväksi. Tarkoituksena oli hankkia vähintään yksi tai kaksi konsulttia joka maasta. Pohjoismaissa tiedemiesten ryhmää lähti johtamaan ruotsalainen lääkäri Torbjörn Malmfors. Pian hänellä oli käytettävissään monia pohjoismaisia lääkäreitä.⁷⁶ Malmforsin työryhmän nimi oli Egil (*Expertgruppen för riskbedömning av inneluftens hälsorisker*). Sen rahoitus hoidettiin siten, että Malmforsin konsulttiyhtiö lähetti laskun Lontooseen asianajotoimisto Covington & Burlingille, joka puolestaan laskutti Philip Morrisia.

Philip Morrisin ongelmana oli löytää konsultteja Suomesta. Maaliskuussa 1987 oli esillä suomalaisen keuhkosityöpäasiantuntijan ja emeritusprofessorin Pekka Soilan palkkaaminen konsultiksi.

Philip Morrisin tutkimusjohtaja kirjoitti kollegalleen:

"Hänellä on vahva käsitys siitä, ettei passiivinen tupakointi aiheuta mitään terveysriskiä tupakoimattomille. Professori Soila on todennut asian jo julkisesti ja on valmis esittämään mielipiteen edelleen omissa nimissään aina kun se on tarpeellista – edellyttäen, että maksamme hänen kulunsa ja että hänestä voisi tulla meidän konsulttimme tässä kysymyksessä".⁷⁷

"He holds a strong view on ETS which is that it does not represent any health risk to non-smokers. Prof. SOILA has already publicly said so and is willing to continue to do so whenever necessary in his own name, provided that his expenses are carried by us and that he could become consultant to us on this subject."

Pekka Soila osallistui vuonna 1990 Helsingissä pidettyyn ensimmäiseen huomaavaisten tupakojien maailmankonferenssiin, Smokepeace 90:een. Finlandia-talossa pidettyä konferenssia isännöivät pohjoismaiset huomaavaisten tupakoitsijoiden järjestöt. Myöhemmin yhteistyö Soilan kanssa ilmeisesti kuivui kokoon.

Toukokuussa 1988 Suomesta ei oltu saatu yhtään lääkärikonsulttia, vaikka niitä oli etsinyt myös Annukka Leppänen, joka oli siirtynyt Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen tupakkalaboratoriosta Amer-Tupakan konsultiksi. Leppänen konsultoi Philip Morrisia tuotevalvonta- ja oikeudenkäyntiasioissa.

⁷⁶ Ryhmän jäseniä olivat toksikologi Malmforsin lisäksi muiden muassa ruotsalaiset toksikologian professori Sune Larsson, preventiivisen lääketieteen professori Bo Mikaelsson, työterveyslääkäri Arne Westlin, lääkäri Per Hellström, tilastotieteilijä Danielle Thorburn, ja erikoiskonsulttina kliinisen fysiologian professori John Wahren, joka välitti myöhemmin tietoja muun muassa kansainvälisen syöpätutkimusinstituutin laajan passiivista tupakointia koskevan tutkimuksen edistymisestä sitä koskevia vastatoimia suunnitteleville tupakkayhtiöille. Konsultteja olivat myös kardiologian professori Lars Werkoe, tanskalainen kliinisen immunologian tohtori F Kissmeyer-Nielson, tanskalainen tohtori T Voss sekä norjalainen toksikologian professori Odd Nilsen.

⁷⁷ H.W. Gaisch. 4.3.1987. Consultant/independent expert, ETS. PMI 2023542577.

Vihdoin Malmfors löysi ryhmäänsä myös suomalaisjäsenen. Hän oli Karjaalla sijaitsevan Meltolan sairaalan ylilääkäri Olof Selroos. Malmfors oli työskennellyt 1980-luvun alkupuolella lääkeyhtiö Astran palveluksessa toksikologina. Selroos puolestaan toimi Astran tytäryhtiön Dracon kliinisenä tutkimusjohtajana vuosina 1980-1987. Selroosin mukaan Egil-ryhmä oli vakuuttunut siitä, että tupakanpolto aiheuttaa keuhkosityöpää ja monia muitakin sairauksia.⁷⁸

Selroosille maksettiin konsulttipalkkiota kokouksiin osallistumisesta ja muista ryhmän tehtävistä. Esimerkiksi vuonna 1992 Selroosin henkilökohtaiselle tilille maksettiin reilut 32 000 markkaa. Konsulttipalkkion lisäksi Selroos sai tutkimusrahoitusta. Maksutositteiden mukaan Selroos sai Covington & Burlingin Lontoon toimiston kautta vuonna 1990 tehdystä työstä yhteensä lähes 53 000 markkaa, vuoden 1991 työstä 80 800 markkaa ja vuoden 1992 työstä 24000 markkaa. Nämä rahat maksettiin Meltolan sairaalan säätiölle.

Selroosin mukaan sairaalan saamat rahat oli tarkoitettu tutkimukseen, jossa seurattiin tupakoitsijoiden ja heidän tupakoimattomien perheenjäsentensä keuhkokapasiteettia. Tutkimuksessa määriteltiin ympäristötupakansavun "kokonaiskuormitus" tutkimalla hiusten nikotiinipitoisuutta.⁷⁹ Menetelmän oli kehittänyt norjalainen Odd Nielsen, joka oli myös Egil-ryhmän jäsen. Meltolan analyysit tehtiin Trondheimissa.

Tukholmassa elokuussa 1990 järjestetyssä kokouksessa Selroos esitteli kuitenkin alustavia tuloksia, jotka osoittivat, ettei passiivinen tupakansavu vaikuttanut hengityskapasiteettiin. Selroos osallistui kertomansa mukaan myös kahteen muuhun projektiin.⁸⁰

Vuonna 1992 Philip Morrisin tutkimuslaitoksessa laaditun katsauksen mukaan valkotakkien toiminta oli vilkasta.

"Me loimme, ylläpidimme ja laajensimme ystävällismielisten eurooppalaisten tiedemiesten verkostoa. Nämä tiedemiehet koottiin mahdollista asiantuntija/todistajakäyttöä varten. Tukemme käsitti tietyn tutkimushankkeen rahoituksen ja kansainvälisten tieteellisten tapaamisten järjestämisen."⁸¹

"We created, maintained and further developed a European network of friendly scientists for potential expert/witness use, including the sponsorship of specific research and the organisation of international scientific meetings."

⁷⁸ Olof Selroosin haastattelu ja sähköpostiviestit loka-marraskuussa 2000. Selroosin mukaan hänen tutkimuksensa tarkoitus oli osoittaa, että ympäristön tupakansavulla on vaikutus hengitystoimintaan, ei suinkaan osoittaa, että se olisi vaaratonta. "Emme pystyneet tähän liian pienen otoksen takia, mutta selvä trendi oli olemassa. --- Olimme epävarmoja ympäristötupakansavun mahdollisista vaikutuksista ja sen vuoksi teimme tutkimustyötä. Itsenäisinä tutkijoina meillä oli oikeus julkaista tulokset, kun sen katsoimme tieteellisesti oikeutetuksi." Selroosin mukaan hän ei aluksi tiennyt, että rahoituksen takana oli tupakkateollisuus: "Kun Meltolan sairaalan tutkimusprojektin rahoituksesta tuli puhe, Malmfors ilmoitti Egil-ryhmän hyväksymän kustannusarvion lähettämisestä Covington & Burling nimiselle asianajajafirmalle. Tuolloin minulle selvisi, että Philip Morris rahoitti Malmfors Consultingin toimintaa. Katsoin kuitenkin, ettei siinä ollut mitään vaarallista. Olimme sopineet, että minulla ja tutkimusryhmälläni Suomessa oli kaikki oikeudet julkaista tulokset riippumatta siitä, mitä ne osoittaisivat."

⁷⁹ Anukka Leppänen-Turkulan haastattelu 20.11.2000.

⁸⁰ Selroosin antamien tietojen mukaan julkaisut ovat Ström J et al.: Nitrogen dioxide: causation and aggravation of lung diseases. *Indoor Environment* 1994; 3: 58-68 sekä Ström J et al.: Ozone: causation and aggravation of lung diseases. *Indoor Environment* 1994; 3: 69-78.

⁸¹ Executive Report of Activities. S&T Neuchatel. Feb 1992. PMI 2501254590 (2501254594).

Sittemmin Selroos siirtyi Ruotsiin lääketehdas Astran palvelukseen. Philip Morris menetti kiinnostuksensa Egil-ryhmään, koska se ei enää tarttunut esimerkiksi Ruotsista Philip Morrisin esittämiin toimeksiantoihin.

Toisena suomalaisena Philip Morrisin konsulttina työskenteli Kuopion yliopiston professori Kari Syrjänen. Syrjänen sai useaan otteeseen tutkimusrahoitusta papilloomavirusta koskeviin tutkimuksiin. Tupakkateollisuus tuki tutkimusta, koska arveli sen voivan osoittaa, ettei tupakalla ollut välttämättä suoraa yhteyttä syövän syntyyn: syöpä saattoi aiheutua myös viruksesta.

Myöhemmin Syrjänen erotettiin Kuopion yliopiston virastaan tupakkayhtiöiden maksamiin apurahoihin liittyvän veropetostuomion jälkeen. Tupakkayhtiöt eivät hylänneet täysin entistä konsulttiaan. Joulukuussa 1998 Syrjänen kirjoitti tohtori Iancou Marcovitchille, että hänen ystävänsä Siennan yliopiston rehtori, professori Piero Tosi oli luvannut ottaa hänet töihin patologian osastolleen milloin tahansa. Ongelmana oli vain se, ettei Tosilla ollut lainkaan varoja palkanmaksuun. Syrjänen kertoi, että Philip Morrisin tutkimuskeskuksen johtaja tohtori Reif oli yrittänyt auttaa tilanteessa.

"Asianajajat ovat olleet erittäin kalliita ja loput rahoistamme menevät heidän kustannuksien kattamiseen. Robert Liljeström⁸² (BAT:n edustaja Suomessa) ystävällisesti kysyi BAT:lta, josko he olisivat halukkaita avustamaan, mutta tällä hetkellä ei ole mitään varmaa tietoa."⁸³

"The lawyers have been extremely expensive and the rest of our remaining money goes to cover their expenses. Robert Liljeström (BAT representative in Finland), kindly asked for BAT whether they would be willing to contribute, but so far no definite reply is at hand."

Myöhemmin Syrjänen siirtyi Siennan yliopiston palvelukseen.⁸⁴ Asiakirjoista ei selviä, osallistuivatko tupakkayhtiöt Syrjäsen palkanmaksuun tai auttoivatko ne muutoin työpaikan järjestämisessä joulukuun 1998 jälkeen.

Vuoden 1990 lopussa Kansasissa Yhdysvalloissa päämajaansa pitävä asianajotoimisto Shook, Hardy & Bacon Company kutsui suomalaisprofessori Heikki Savolaisen Lontooseen keskustelemaan mahdollisesta yhteistyöstä toimiston yhdysvaltalaisien asiakkaiden oikeudenkäynneissä. Savolainen työskenteli tuolloin työterveyden professorina Lausannen yliopistossa Sveitsissä.

Tapaamisessa olivat läsnä asianajotoimiston Euroopan alueen esimies ja Richard Parent, amerikkalainen toksikologi, joka jo työskenteli toimiston konsulttina. Keskustelu käytiin yleisellä tasolla ja Savolaiselle tarjottiin asiantuntijana toimimista case-pohjalta suurta palkkiota vastaan yhdysvaltalaisissa oikeudenkäynneissä.⁸⁵ Savolaiselle kerrottiin, että toimistolla on valtava päämaja Kansas Cityssä ja että heillä on tuhansia asiakkaita. Philip Morrisista ei ollut puhetta. Savolainen ei tiennyt, että Philip Morris käytti toimistoa tai että juuri tuo asiakas oli

⁸² Dokumentissa Robert Liljeström on mainittu BAT:n edustajaksi. Todellisuudessa hän on BAT:n Suomessa käyttämä asianajaja.

⁸³ Telefax. Kari Syrjänen (recipient Dr. Iancou Marcovitch). 17.12.1998. PMI 2502268704.

⁸⁴ Syrjänen kirjoitti Duodecim-lehden 11/2000 palstalle kirjeitä, mielipiteitä ja artikkelin otsikolla "Papa, Bethesda vai jokin muu?". Kirjoituksen lopussa Syrjänen ilmoitti yhteystietoinaan vieraileva professori, Istituto di Anatomia ed Istologia Patologica, Università degli Studi di Siena.

⁸⁵ Heikki Savolaisen haastattelu lokakuussa 2000.

kiinnostunut hänestä, toisin sanoen, että kyseessä olisivat tupakkateollisuuden oikeudenkäynnit.

Savolaisen mukaan keskustelussa oli ilmeisesti tarkoitus testata hänen sopivuuttaan konsultiksi – ja rahanahneutta. Savolainen kieltäytyi yhteistyöstä. Myöhemmin asianajotoimisto laskutti Savolaisen matkakulut Philip Morrisilta. Tästä Savolainen sai tietää vasta saatuaan matkalaskun kotiinsa Lausanneen.

Muutkin yhtiöt kuin Philip Morris yrittivät hankkia suomalaisia konsultteja. Huhtikuussa 1989 professori M. H. Frick kirjoitti ruotsalaiselle kollegalleen kirjeen, jossa hän mainitsi nimeltä kolme lääkäriä, joiden uskoi suostuvan tupakkayhtiö R. J. R:n konsulteiksi.⁸⁶ Heistä vain yksi suostui yhteistyöhön, hänkin vain arvioimaan oikeudenkäynnissä esillä olleita röntgenkuvia.

Edellä esitetyt tapaukset eivät kerro vielä siitä laajuudesta, jolla tupakkayhtiöt ovat osallistuneet tutkimusrahoitukseen Suomessa. Tupakka-asiakirjoissa esiintyy myös muiden suomalaislääkäreiden ja muiden tutkijoiden nimiä. Lisäksi on ilmeistä, että läheskään kaikki yhteydet eivät paljastu tupakka-asiakirjoista tai muistakaan lähteistä.

Edelleen on epäselvää, kuinka itsenäisesti tupakkayhtiöiden rahoittamat tutkijat ovat todellisuudessa toimineet ja miten tupakkayhtiöt ovat käyttäneet ”tilaustutkimuksia” hyödykseen. Mainitut tapaukset kertovat kuitenkin siitä, että lääkäreiden ja lääketieteen tutkijoiden arvovalta ja heidän esittämänsä tutkimustulokset ovat olleet tärkeä tekijä tupakkaan liittyvässä keskustelussa. Tästä syystä tupakkateollisuus on pyrkinyt vaikuttamaan tutkimukseen ja ainakin joiltain osin myös onnistunut tavoitteessaan.

⁸⁶ Frick mainitsee kirjeessään apulaisprofessori Karin Mattsonin, apulaisprofessori Ossi Korholan ja professori Eino Holopaisen. M.H. Frick to professor Åke Hjalmarson. 10.4.1989. PMI 2024961866.

4.4 Taistelu uudesta tupakkalaista

Suomen vuonna 1976 hyväksytty tupakkalaki oli aikanaan laajin maailmassa. Sen tavoitteet eivät kuitenkaan toteutuneet nopeasti. Tupakoinnin yleisyys ei ollut vähentynyt olennaisesti 1980-luvun loppuun mennessä, vaikka tupakan kulutus olikin pienentynyt. Tupakan piilomainonta rehotti muun muassa sponsoroiduissa urheilu- ja musiikkitapahtumissa. Suomi näytti olevan tupakkayhtiöiden koekenttänä siitä, miten kiertää tupakointia ja tupakkatuotteiden markkinointia rajoittavia lakeja.

Tupakan terveyshaitoista, erityisesti passiivisen tupakoinnin vaarallisuudesta, saatiin uutta tietoa 1980-luvulla myös Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriö alkoikin valmistella tupakkalain laajentamista. Se laati vuonna 1990 kaksi vuotta aikaisemmin toimineen alkoholi- ja tupakkamainontatyöryhmän ehdotusten pohjalta hallituksen esityksen uudeksi tupakkalaiksi. Philip Morrisin ja Amerin sisäiset asiakirjat kuvaavat taistelua lakiehdotusta vastaan.

Ensimmäinen esitys uudeksi tupakkalaiksi laadittiin syksyllä 1990. Esittelevä virkamies oli Raimo Salonen sosiaali- ja terveysministeriöstä. Tuolloin tupakkayhtiöiden asema oli vielä vahva. Esitys tuli hallitukseen, mutta ei saapunut koskaan eduskuntaan. Philip Morris piti sisäisessä muistiossaan lykkääntymistä oman lobbauksensa ansiona.

Vaara ei ollut kuitenkaan ohi. Tupakkayhtiöt tarkkailivat huolellisesti sosiaali- ja terveysministeriön toimia. Amerin sidosryhmäjohtajaksi vuonna 1990 siirtyneen Lasse Lehtisen tehtäviin kuului pitää yhteyttä tupakan kiivaana vastustajana tunnettuun sosiaali- ja terveysministeri Eeva Kuuskoskeen. Syyskuussa 1991 Lehtinen sai tehtäväkseen lähettää Kuuskoskelle *Financial Timesin* lehtiartikkelin, jossa haastateltiin Philip Morrisin edustajaa. Artikkelissa pyrittiin osoittamaan, ettei mainostaminen saa ihmisiä aloittamaan tupakointia.

Amer oli koko ajan varuillaan, mikäli lakiehdotus tulisi uudelleen pöydälle. Tilanne oli erityisen herkkä suhteessa passiiviseen tupakointiin. Suhtautumista kuvaa vuoden 1992 alussa laadittu muistio:

" On syytä huomioda, että kaikessa Suomessa tehtävässä tiedottamisessa, joka liittyy ympäristön tupakansavuun ja Yhdysvaltain ympäristövirastoon (EPA), on otettava huomioon Suomessa vallitsevat erityiset olosuhteet. On viitteitä esimerkiksi siitä, etteivät Rettig/STOY ole halukkaita kommentoimaan EPA:n raporttia vierillä olevien oikeudenkäyntien takia. Siksi PM:n järjestämiä toimittajien taustatilaisuuksia tulee Pohjoismaissa järjestää ensisijaisesti Suomessa."⁸⁷

"It was noted that in all ETS/EPA communications in Finland the current very special Finnish circumstances need to be taken into consideration. There are indications for example that Rettig/STOY are not willing to comment much on the EPA report because of the pending legal cases. Therefore Finland would be the Nordic priority market for EPA journalist briefings taking place by PM in the US."

Tositomiin ryhdyttiin keväällä 1992. Amer sai maaliskuussa 1992 tiedon siitä, että lakiesitys oli herätetty jälleen eloon. Philip Morrisin johtajana työskennellyt Johan Puotila kirjoitti kollegalleen Stig Carlsonille saaneensa käsiinsä lakiehdotuksen, jota hän piti ”erittäin ankarana”

⁸⁷ P.J, Minutes of the Philip Morris/Amer CA meeting 911 21; report. 13.01.1992. PMI 2501067291 (2501067293).

(*"very severe"*).⁸⁸ Esitys antoi Puotilan mukaan eri valvontaviranomaisille niin paljon lisää valtaa, että ne pystyisivät lähes rajoituksetta vahingoittamaan teollisuutta. Lisäksi esitys kieltäisi tehokkaasti tuotemerkin diversifioinnin sekä tupakoinnin julkisilla paikoilla ja niillä työpaikoilla, joilla oli enemmän kuin kaksi henkilöä. Ravintolat laskettiin myös työpaikoiksi. Samaan aikaan Työterveyslaitos suositteli tupakansavun ottamista karsinogeenisten aineiden listalle ja vaati ylärajaa sisäilman nikotiinipitoisuudelle.

Puotilan mukaan esityksen takana oli Eeva Kuuskoski, joka yrittäisi saada lain kaikin voimin hyväksytyksi eduskunnassa kesällä 1992. Kuuskoski oli Puotilan tietojen mukaan hankkinut lakiesitykselle jo etukäteen hallituksen naisministerien tuen. Puotila kirjoitti Stig Carlsonille:

"Ministeriö on selvästikin muuttanut taktiikkaansa viime kerrasta. Nyt he yrittävät hankkia kaiken tarvittavan tuen jo ennen lakiesityksen julkaisemista."

"The ministry has clearly changed its tactics from the last time; now they try to get all the support needed prior to publishing the actual bill."

Amerin sidosryhmäjohtaja Lasse Lehtinen sai tehtäväkseen lobata työmarkkinajärjestöjen SAK:n, LTK:n ja TKL:n edustajia ja selittää heille, mihin lakiesityksen toteuttaminen johtaisi. Vähän aikaisemmin Lehtinen oli järjestänyt VIP-matkan Sveitsiin samoille työmarkkinajohtajille. SAK oli aluksi suhtautunut lakiesitykseen myönteisesti, koska se piti tupakansavua karsinogeenina. Keskustelun jälkeen SAK oli kuitenkin valmis muuttamaan kantaansa. SAK ja TKL antoivatkin yhdessä lausunnon, jonka mukaan työpaikkatupakointi on työyhteisön sisäinen asia eikä sen pitäisi kuulua viranomaisille.

Lehtinen kertoi Kuuskosken suunnitelmista myös pääministeri Esko Aholle, joka oli ollut niistä täysin tietämätön.⁸⁹ Lehtinen tapasi myös sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikön Heikki S. von Hertzenin, joka ei kannattanut lakiesitystä. Hertzen valitteli, ettei voinut kuitenkaan tehdä mitään, koska hänen esinaisensa oli sitoutunut niin voimakkaasti lakiesitykseen.⁹⁰

Puotila kertoi Carlsonille, että pohjatyö hotelli- ja ravintola-alan järjestön kanssa oli nyt maksumassa itseään takaisin. Järjestö oli hyökännyt vahvasti ravintoloiden tupakkakieltoa vastaan muun muassa lähettämällä lukuisille kansanedustajille kirjeen, jossa pyydettiin tukea alaa koskevan uhan torjumisessa.

Edelleen Puotila kertoi *Ilta-Sanomien* kolumnistin ja vastaavan päätoimittajan Vesa-Pekka Koljosen kritisoineen voimakkaasti lakiesitystä sen jälkeen, kun Lasse Lehtinen oli valistanut (*"briefed"*) häntä asiasta. Lobbausta tupakkayhtiöiden puolesta harjoittivat myös muiden muassa Kaupan keskusliitto ja Huomaavaiset Tupakoitsijat –yhdistys.

Tupakkayhtiöiden iloksi Eeva Kuuskoski erosi hallituksesta loppukeväältä 1992. Hänen tilalleen sosiaali- ja terveysministeriksi nimitettiin Jorma Huuhtanen. Kuuskoski kertoi syksyllä 2000, että hän oli ollut niin varma omasta kannastaan, ettei ollut huomannut, että joku olisi

⁸⁸ Interoffice Correspondence to Stig Carlson Regarding Tobacco Act Amendment/Finland. Puotila, J. 20.3.1992. PMI 2501236805-6807.

⁸⁹ Interoffice Correspondence to Stig Carlson Regarding Tobacco Act Amendment/Finland. Puotila, J. 20.3.1992. PMI 2501236805-6807.

⁹⁰ Helmikuussa 1991 Hertzen oli tavannut tupakkateollisuuden edustajia, neuvonut heitä lobbauksessa ja antanut tietoja tupakkalain valmistelusta.

yrittänyt kääntää hänen päätään. Kuuskoski oli kuitenkin ihmetelty työntantajärjestöjen kielteistä suhtautumista.

Amer ei kuitenkaan jättänyt mitään sattuman varaan. Sen aloitteesta *Ilta-Sanomat* toteutti ja julkaisi kesäkuussa 1992 mielipidetutkimuksen, jonka mukaan valtaosa suomalaisista vastusti työpaikkatupakoinnin valtiollista sääntelyä.

"Kuulostaa järkevältä, etteivät ihmiset halua lakeja, vaan sopia keskenään asioista. Toivottavasti lainsäätäjätkin huomaavat tämän", totesi *Ilta-Sanomissa* haastateltu Lasse Lehtinen (25.6.1992).

Uhka tuli nyt ulkomailta. Yhdysvaltojen ympäristöviranomaiset olivat samaan aikaan teettämässä laajaa selvitystä passiivisesta tupakoinnista.⁹¹ Sen perusteella ympäristönsuojeluvirasto EPA ehdotti tupakansavua karsinogeenisten aineiden listalle. Amer sai juhannuksen jälkeen tietää, että tieto EPA:n raportista oli tullut myös ministeri HUUHTASALLE. Johan Puotila kirjoitti asiasta Stig Carlsonille.⁹²

"Puhuin juuri Lasse Lehtisen kanssa. Hän oli tavannut sosiaaliministeri HUUHTANEN pari päivää aikaisemmin, sillä he viettävät lomaa samalla seudulla. Uusia tapaamisia odotetaan, sillä alue on pieni."⁹³

"(I) just spoke with Lasse Lehtinen. He had met with the Social Minister Mr. HUUHTANEN a few days ago, as they are both on vacation in the same area. New meetings are expected to take place, as the area is small."

HUUHTANEN oli kertonut Lehtiselle saaneensa juuri ennen lomaa tietoja "vallankumouksellisesta tutkimuksesta". Philip Morrisin miehet arvelivat, että ministeri oli saanut puolueellista tietoa. Lehtisen oli määrä korjata tilanne.

"Lassella on erinomaisen hyvä tilaisuus informoida häntä (HUUHTASTA) loman aikana."⁹⁴

"As I said, Lasse has got extremely good opportunities to brief him on facts during the vacation period."

Varpaisjärvellä lomaa viettäneelle Lehtiselle lähetettiin tietoja tupakkayhtiöiden vastauksesta yhdysvaltalaisraporttiin, jotta "vastustajat eivät johtaisi ministeriä harhaan ja pakottaisi häntä ajamaan läpi työpaikkatupakoinnin kieltoa". Lobbauksen kohteena oli kymmenen kilometrin päässä Nilsiässä lomailnut HUUHTANEN.⁹⁵

Loppukesällä vaara uhkasi median suunnalta. Elokuussa 1992 professori Eeva Nordman oli lähettänyt sosiaali- ja terveysministeri Jorma HUUHTASALLE kirjeen, jossa hän toi esille huolensa tupakkamainonnan kohdistamisesta lapsiin ja nuoriin. Nordman viittasi Beethovenlastenelokuvaan, jonka yhteydessä oli esitetty Marlboro Classics -vaatteiden mainoksia.

⁹¹ EPA:n selvitys julkaistiin joulukuussa 1992. Environmental Protection Agency. Respiratory Health Effects of Passive Smoking: Lung Cancer and Other Disorders (EPA/600/6-90/006 F). Washington D.C. Dec 1992.

⁹² Interoffice Correspondence to Stig Carlson Regarding EPA/Finland. Puotila, J. 26.6.1992. PMI 2501236782/6783.

⁹³ PMI.2501236782.

⁹⁴ PMI.2501236782.

⁹⁵ Jorma HUUHTANEN kertoi syksyllä 2000, että lobbaus oli ollut turhaa. Yhdysvaltalais selvitys oli todella vakuuttanut HUUHTANEN passiivisen tupakoinnin vaaroista ja uuden tupakkalain tarpeesta.

Nordman huomautti myös, että koululaisten risteilyllä oli jaettu ilmaisia savukkeita Suomen aluevesirajojen ulkopuolella. Lisäksi Nordman korosti, että tupakkayhtiöt halusivat tarkoituksella saada tupakkatuotteet esiin kauppoissa purukumien ja karkkien läheisyyteen.

Philip Morrisin edustajat hermostuivat kirjeestä, koska tupakkalain muutos oli vielä esillä. Johan Puotila pelkäsi, että ”esitettyjä väitteitä voidaan käyttää konkreettisina tosiasioina tupakkalain muutoksen valmistelussa.”⁹⁶

"The claim presented could be used as material facts when preparing the Tobacco Act amendment."

Johan Puotila esitti, että Amer kertoisi ministeriölle ehdottaneensa vaatevalmistuksen lisensinhaltijalle mainospoliitiikan tarkistamista lastenelokuvissa.⁹⁷

"Minusta tämä täytyy ottaa (lakiuudistuksen vuoksi) vakavasti. Emme halua antaa vastustajille lisää ruutia."

"I feel this needs to be taken seriously, not giving the opposition any additional ammunition."

Vaikeassa tilanteessa Stig Carlson näki pienenä etuna sen, että Amer oli suostunut toteuttamaan nuorten tupakoinnin vastaisen kampanjan. Kampanja julkistettiin lokakuussa 1992. *Iltasanomissa* kerrottiin, että se maksoi Amerille 500 000 markkaa.

"Jos tämä on tupakkamainos, se on maailman huonoin tupakkamainos", Lasse Lehtinen kertoi *Iltasanomille* (IS 14.10.1992).

Mainoksessa oli iloisia nuoria autossa ja sen ympärillä. Tekstissä korostettiin seuraavaa: ”Amer ei halua, että nuoret tupakoivat... Tuemme yhteiskunnan pyrkimyksiä asiallisen terveyskasvatuksen tehostamiseksi ja kannatamme tupakkatuotteiden myynnin rajoittamista vain täysi-ikäisille.” (Apu 23.10.1992.)

Aikaisemmin Amer oli kuitenkin tuonut markkinoille 10 savukkeen pakkauksia, joiden tiedettiin sopivan paremmin nuorten kukkarolle.⁹⁸

Yhtiön sisäisessä muistiossa kampanja yhdistettiin tupakkalain valmisteluun. "Kampanja saa poliittista tukea ja vahvistaa Amerin asemaa uutta lainsäädäntöä koskevissa neuvotteluissa."

Kampanjan ajoitus oli oivallinen, sillä Philip Morrisin lokakuussa 1992 laatimassa muistiossa kerrottiin, että sosiaali- ja terveysministeriö valmisteli jälleen uutta lakiesitystä. Muistion mukaan tupakkayhtiö oli onnistunut jarruttamaan lakiesityksen etenemistä ensin kesällä ja uudelleen syksyllä. Muistiossa iloitaan siitä, että lakiesitystä voimakkaasti ajaneen sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehen Olli Simosen arvovalta oli Philip Morrisin mukaan kärsinyt.

Amer oli saanut lakiesityksen tiskin alta ja lähettänyt sen juridisille ja lääketieteellisille asiantuntijoilleen. Yhtiö pyrki saamaan liikkeelle asiantuntijoita, jotka voisivat antaa lausuntoja

⁹⁶ Interoffice Correspondence to Michael Reardon Regarding Letter From Ministry of Health/Finland. Puotila, J. 26.8.1992. PMI 2501006897/6898.

⁹⁷ Interoffice Correspondence to Michael Reardon Regarding Letter From Ministry of Health/Finland. Puotila, J. 26.8.1992. PMI 2501006897/6898.

⁹⁸ Hakkarainen, Pekka: Tupakka – nautinnosta ongelmaksi. Vastapaino. Tampere. 2000.

esimerkiksi eduskunnassa. Juridiikassa Amer käytti muiden muassa APNR-asianajotoimistoa ja lääketieteessä muiden muassa tohtori Aulis Hyväristä.

Apulaisprofessori Matti Castrén laati lausunnon, jossa puututtiin muun muassa ehdotetun mainoskiellon laajuuteen. Tupakkayhtiöt saivat apua myös ulkomailta: Ruotsalainen professori Ulf Bernitz Tukholman yliopistosta laati 14-sivuisen lausunnon tavaramerkkilakiin liittyvistä tekijöistä, kansainvälinen kauppakamari (International Chamber of Commerce) kirjoitti kauppaja- ja teollisuusministerille ilmaisten huolensa Pariisin konvention antaman tavaramerkin suojan rikkomisesta tupakkalaissa sekä Alfred Dunhill -yhtiö ilmaisi pelkonsa, että Suomen tupakkalaki saattaisi rajoittaa laillista liiketoimintaa ja kilpailunvapautta. Myös Marlboro Classics -tuotenimellä vaatteita valmistava italialainen yritys Manifattura Lane Gaetano Marzotto & Figli S.P.A lähetti kirjeen kauppaja- ja teollisuusministerille. Yhtiön mukaan aiottu lainsäädäntö estäisi yritystä mainostamasta ja markkinoimasta tuotteitaan Suomessa.

Eduskunta muuttikin hallituksen esitystä mainoskiellosta. Amer suunnitteli jatkavansa avainpoliitikkojen, puolueiden, virkamiesten ja työmarkkinajärjestöjen lobbausta. Tarkoituksena oli myös jatkaa hotelli- ja ravintola-alan järjestön kanssa yhteistyötä, jonka seurauksena oli jo onnistuttu poistamaan ravintolatupakoinnin rajoitukset tupakkalakiesityksestä. Rajoitukset oli poistettu lakiesityksestä sen jälkeen, kun hotelli- ja ravintolaliiton Pekka Ropponen ja Amerin Lasse Lehtinen olivat käyneet sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehen Jarkko Eskolan luona puhumassa ravintola-alan ongelmista.

Amer arvioi, että median reaktioilla oli ratkaiseva merkitys asiassa. Etukäteen saamiensa tietojen ansiosta Amer-Tupakan edustajat saattoivat jakaa yhtiön kannan sisältävää tiedotetta toimittajille, jotka poistuivat lakiesitystä koskevasta tiedotustilaisuudesta.⁹⁹

Tohtori Aulis Hyvärinen lähetti helmikuussa 1993 Amerille pitkän lausunnon. Siinä hyökättiin passiivisen tupakoinnin haittoja esitteleviä tutkimuksia vastaan. Sisäisessä muistiossa pohdittiin, miten Hyvärinen voitaisiin esitellä uskottavimmin itsenäisenä passiivisen tupakoinnin haittojen kriitikkona.

Toukokuussa 1993 Johan Puotila kirjoitti Stig Carlssonille Tukholmaan, että Teollisuuden keskusliitto ja SAK olivat tavanneet sosiaali- ja terveysministeriön edustajat ja keskustelleet työpaikkatupakoinnista.¹⁰⁰ Nämä olivat esittäneet paikallisia järjestelyitä. Puotilan mukaan asiaa valmistelevat virkamiehet olivat itsepäisesti sitä mieltä, että tupakkakielto on toteutettava lailla.

"Simosella ja hänen ystävillään on todellinen pulma siinä, että työmarkkinat ovat vastustaneet ja yhä edelleen vastustavat heidän esitystään."¹⁰¹

"However, Mr. Simonen and his friends do have major problems now as the labour market is and continue to be against their approach."

⁹⁹ Tietovuoto johti eduskuntakyselyyn (Iltalehti 1.7.1993). Vuotajaksi epäiltiin työministeri Ilkka Kanervan erityisavustajaa Veli-Pekka Nummikoskea, joka oli naimisissa Tupakkatehtaiden Yhdistyksen asiamiehen Raimo Lintuniemen tyttären kanssa. Nummikoski kiisti epäilyn.

¹⁰⁰ Interoffice Correspondence to Stig Carlson Regarding Tobacco Act/Finland. Puotila, J. 24.5.1993. PMI 2501046425.

¹⁰¹ PMI 2501046425.

Puotilan arvio osoittautui vääräksi. Taistelu tupakkalaista päättyi tupakkayhtiöiden selvään tappioon, kun eduskunta hyväksyi Euroopan laajimman tupakkalain kesäkuussa 1994.

Seuraavana vuonna 150 vuotta tupakka-alalla toiminut Rettig myi tupakkateollisuutensa monikansalliselle R. J. Reynoldsille. Yksi hintaa alentanut tekijä oli Suomen laaja tupakkalaki.

5. Johtopäätökset

Selvitys osoittaa, että tupakkayhtiöillä on ollut erittäin laaja verkosto Suomessa. Toiminta Suomessa on selvästikin ollut tärkeä osa yhtiöiden kansainvälistä strategiaa tupakkasääntelyn estämiseksi. Suomen kehitystä on seurattu tiiviisti ja siitä on raportoitu aktiivisesti ulkomaille. Yksi syy lienee se, että yhtiöt ovat pelänneet Suomen lainsäädännön antavan esimerkkiä myös muille maille.

Kansainvälinen vertailu kertoo, että tupakkayhtiöiden keinot lainsäädännön estämiseksi ovat olleet Suomessa samankaltaisia kuin muillakin markkinoilla: ”puolueettomat asiantuntijat”, konsultit, tilaustutkimukset, tutkimusrahoitus ja avainhenkilöiden lobbaus. Tupakkayhtiöillä on selvästikin kansainvälinen verkosto ja kansainvälisiä strategioita, joita sovelletaan samoin periaattein eri toimintaympäristöihin sopiviksi.

Asiakirjojen perusteella ei voi tehdä suoria johtopäätöksiä siitä, miten yhtiöt ovat onnistuneet vaikuttamaan päätöksentekoon. Keskustelut esimerkiksi lainsäätäjien kanssa ovat osa demokraattista prosessia. Kaikki ne tahot, joita päätökset koskevat, yrittävät oikeutetusti saada näkemyksensä kuuluviin.

Tupakkayhtiöiden tilanteen tekee poikkeukselliseksi se, että ne myyvät tuotteita, joiden vaarat ovat ilmeisiä. Samanaikaisesti yhtiöt torjuvat tuotteiden terveysvaarat tai ainakin vähättelevät niitä, kausaalinen syy-yhteys tupakoinnin ja terveyshaittojen välillä on kiistetty täysin. Asiakirjat osoittavat, että yhtiöt ovat vähintäänkin yrittäneet ohjata keskustelua pois tupakan vaarallisuudesta tai jopa salata kokonaan tämän seikan. Yhtiöt seuraavat tarkasti kansallista lainsäädännön kehitystä. Pienikin markkina-alue on merkityksellinen, jos sen lainsäädäntö voi toimia esimerkkinä muille ja näin voi uhata laajemmin yhtiöiden liiketoimintaa.

Tupakkateollisuus ei kuitenkaan onnistunut Suomessa läheskään kaikissa päämäärissään. Yksi syy painostuksen epäonnistumiseen oli se, ettei teollisuus onnistunut saamaan julkista mielipidettä puolelleen. Tupakan aiheuttamien vaarojen kiistäminen – huolimatta vastaansanomattomista tieteellisistä todisteista – kulutti teollisuuden uskottavuutta ja vei pohjaa sen painostustoiminnalta. Teollisuus ei myöskään osannut varautua siihen, että urheilusponsoroinnin kaltaiset rohkeat myyninedistämiskampanjat saattaisivat tuottaa kielteistä julkisuutta ja herättää viranomaisia toimimaan.

Tiedot tupakkayhtiöiden osallistumisesta tutkimusrahoitukseen ovat johtaneet tiedeyhteisössä tiukempiin vaatimuksiin tutkimusten taustojen selvittämisestä. Euroopassa keskustelu tupakkayhtiöiden juridisesta korvausvastuusta on vasta alkamassa. Kiinnostava jatkoselvityksen aihe on tupakkayhtiöiden toiminta Suomen tupakka-oikeudenkäyntien yhteydessä.

Esimerkkiasiakirja

J. Bernard Robinsonin 34-sivuinen esitelmä antaa erittäin kattavan kuvan Philip Morrisin toiminnasta Pohjoismaissa ympäristön tupakansavua koskevan lainsäädännön torjumiseksi laaditusta strategiasta. Robinson piti esitelmänsä marraskuussa 1986 ympäristön tupakansavua koskevassa konferenssissa Genevessä. Asiakirja sisältää valtaosan niistä aloitteista, jotka myöhemmin on pantu toimeen Suomessa. Tämän ja muiden asiakirjojen perusteella arvioiden Robinsonilla on ollut keskeinen asema Philip Morrisin Pohjoismaiden strategian luomisessa. Liitteeseen on otettu esitelmästä lähinnä Suomea koskevat osuudet.

Liitteen teksti on kirjoitettu puhtaaksi Internetissä olevasta asiakirjasta. Puhtaaksikirjoitettuun liitteeseen on jätetty alkuperäisessä olevat lyöntivirheet.¹⁰²

ETS IN NORDIC COUNTRIES, Presentation to PM EEC, ETS Conference, 12-14 November 1986,

Hotel La Reserve, in Bellevue, Geneva

Presented by J.B. Robinson, Nov. 14, 1986

.....

In the Scandinavia/Finland area, the tobacco industry's historical reluctance to confront opponents now limits its credibility and retards the willingness to influence events. This has provided our opponents with the opportunity to secure original, adverse legislation that can lead the way for other markets.

A short "market picture" and current list of major corporate affairs issues will provide some perspective about the atmosphere in which we are addressing the ETS issue.

.....

In FINLAND:

In 1986 the total cigarette market will be about 7.12 billion units. Philip Morris's market share will reach 58.1%, with ML's franchise growing to 44.3%. Along with Amer-Tupakka's brands our total market penetration is over 60%. BAT & Rettig are the other local manufacturers. (RYO is a 11 to 12% of total market).

THE PRIORITY ISSUES ARE:

1. Taxation
2. Rebuilding the NMA
3. ETS / Airline Smoking
4. Countering the Rimpelae Study
5. Expanding our information base & governmental contacts.

¹⁰² ETS in the Nordic Countries. Presentation to PW EEC ETS Conference. Presentation by J. B. Robinson. Hotel La Reserve in Bellevue, Geneva. 14.11.1986. Philip Morris Companies Inc. (PMI) [2501042306/2340 \(www.pmdocs.com\)](http://www.pmdocs.com).

.....

Together with our Finnish licensee, Amer-Tupakka, we convinced the NMA to formally respond to and lobby against the state medical board of Health's Rimpelae report which recommends, among other things: that maximum constituent levels be progressively lowered to 10 mg. tar, 0.8 mg. nicotine and 8.0 mg. carbon monoxide; that the current cigarette test methodology be modified; that names like "Lights", "Mild", etc. be banned from cigarette packs; and that new cigarette brands be permitted on the market only after undergoing tests using biochemical and biological exposure indicators.

Amer-Tupakka has also established a work group with Philip Morris to prepare a plan for strengthening their own Corporate Affairs resources as well as for building an effective NMA in Finland.

I. Introduction and Overview of the ETS Issues

During the past few years, the international anti-smoking community has frankly and openly acknowledged a growing frustration with the strategy they historically have used to combat smoking. Their predominant strategy in most countries long has focused on the primary health issue - that is, the claimed impact of smoking on the health of the smoker. Their basic objective and hope have been that smoking would decline, and perhaps cease entirely at some point in the future, if smokers were informed often and unambiguously enough of the antismokers' views on the primary health issue. The warnings required on cigarette packages and in advertising, with respect to which the Nordic countries have led the way, reflect this traditional anti-tobacco strategic focus.

Over time, consumer concerns about the primary health issue clearly have had a negative effect on smoking rates. But acceptance by the general public, and by smokers in particular, of the notion that smoking can impair the health of the smoker has not affected smoking rates to nearly the extent the antismokers once expected. Although smoking rates vary somewhat from country to country, there is everywhere a significant number of people who derive sufficient enjoyment from smoking to assume voluntarily whatever personal health risks smoking allegedly involves.

The antismokers' frustration with the limited public impact of primary smoking messages has led both to an increased shrillness in the messages themselves and to a growing intolerance of any effort by cigarette companies to communicate with the public concerning smoking. The evolution of the multiple package warnings that predominate in the Nordic countries illustrates well the ratcheting-up process. The slow but unmistakable transformation of smoking education programs into propaganda vehicles for antismokers has been taken to close off and discredit industry channels of communication with the public have been designed to complete the process - a process intended to leave no doubt, among even the most skeptical members of the public, that smoking presents a clear risk to the health of the smoker.

For much of the past twenty years, the Nordic countries have been at the forefront of this process. Those who lobbied successfully in the United States in 1983 and 1984 for multiple health warnings on cigarette packages and in cigarette advertising referred often to the Nordic

experience with multiple warnings. The efforts in 1986 by antismokers to convince the U.S. Congress to ban tobacco product advertising also are based in large part on Nordic precedent. But despite the near monopoly the antismokers have achieved, on public communications with respect to the primary health issue, smoking rates have proven to be remarkably resistant to change. Recent studies of cigarette advertising bans have shown, for example, that such measures have little effect on smoking rates. In fact, smoking rates actually have increased in some countries that have banned or severely restricted cigarette advertising - a development that has contributed significantly to the antismokers' growing frustration.

The dismay felt within the antismoking community at the limited effectiveness of the traditional primary health strategy is reflected clearly in the report prepared recently by Professor Rimpela for the Medical Board in Finland. According to that report:

"In spite of sufficient resources (dedicated to the antismoking campaign in Finland) the population has not cut down smoking during the 1980s. A probable reason is the uniformity of the flow of anti-smoking information, which numbs the interest of the public....." (Report Summary and Recommendations, pp. 14-15).

Another way of stating the sentiment expressed by Professor Rimpela is that smoking rates have continued at relatively high (for the antismokers, intolerably high) levels despite the antismokers' success in saturating the public with antismoking messages.

The frustrations of the antismokers on the primary health issue has prompted a search for new strategies. Essentially, the search has been for approaches that would permit the antismokers to achieve by indirection what they have not been able to achieve directly through primary health messages. A number of indirect approaches have been tried with only moderate or temporary success. Increasing the tax burden on tobacco products to drive up retail prices is one example. That approach is vulnerable to fairness arguments beyond a certain level - and, even more distressingly to the antismokers, smoking rates in a number of countries have tended to return to or near pre-increase levels over time as smokers have become accustomed to paying more for tobacco products.

The product liability cases that have been filed against tobacco companies in the United States provide another example of the antismokers' indirection strategy. The underlying goal of those cases is not to compensate individual smokers suffering from chronic disease but to force cigarette manufacturers - confronted by increased costs - to raise the price of cigarettes and other tobacco products. As with tax measures, the assumption has been that regular, dramatic price increases would discourage consumption. But problems for the antismokers have arisen in this as well. The manufacturers have not yet lost a product liability suit in the United States, the laws of many countries are not particularly hospitable to product liability claims and, as noted, the aggregate demand for tobacco products has shown surprising price inelasticity.

A number of prominent antismokers have stated publicly during the past three years that, in their judgment, the "passive smoking" issue has the potential of being the key to a smoke-free society by the year 2000. For example, U.S. Surgeon General Koop declared in an interview two years ago that the antismoking movement would have been "dead in the water without passive smoking". He then went on to note that, armed with the "passive smoking" issue,

public and workplace smoking restrictions have become a reality in many places and the entire international antismoking movement has gained new momentum.

The immediate effect of public or workplace smoking restriction laws is, of course, to limit the places and times smoking is permitted. But that is not the overriding goal of such measures, any more than such measures can be said to be designed to protect the health of nonsmokers. The driving force for the ETS issue is the potential it holds for converting typical nonsmokers into antismokers and thereby undermining the social acceptability of smoking.

An ancillary, but not unimportant, goal of those who are promoting the ETS issue is to reinforce the sense of guilt that many smokers feel in continuing to smoke despite the unrelenting propaganda to which they are exposed on the primary health issue.

The antismoking groups have adopted on the ETS issue a communications tactic whereby a large number of "studies" are published or republished with high frequency, purportedly involving "new findings" in the ETS area. They also apparently have decided to pay particular attention, mainly because of its communications effects to the danger allegedly posed by ETS to children.

In addition, the ETS issue finally provides the antismokers with a response to the industry's freedom of choice argument. Indeed, the very terminology used by the antismokers in discussing ETS - the concept of "passive smoking" - is designed to appeal on an emotional level to nonsmokers and to counter the smoker's freedom of choice. No other issue in the antismokers' arsenal carries the same or similar emotional and political potential.

The major dilemma the antismokers face on the ETS issue is scientific. Three major conference during the past four years, involving more than fifty eminent scientists from around the world, have ended with the conclusion that ETS has not been shown to cause chronic health disturbances among nonsmokers. The studies that have been characterized as demonstrating an effect whatsoever continue, inconveniently for the antismokers, to appear in the scientific literature. Even the American Cancer Society, an entrenched foe of smoking, has been unable to produce data persuasively linking ETS with adverse health effects.

The identity and qualifications of the people who have taken a leading role internationally in promoting the ETS issue tend to confirm the tenuousness of the scientific case against ETS. One of the most widely cited studies purporting to show that exposure to ETS can affect lung function adversely was undertaken by a physical education instructor (White) lacking even minimal scientific credentials. An even more widely cited study, purporting to document to number of annual lung cancer deaths among nonsmokers exposed to ETS, was conducted by a policy analyst (Repace) for the United States Environmental Protection Agency having only a bachelor's degree in physics and by a chemist (Lowery) employed by the United States Naval Research Laboratory. Almost without exception, the other investigators who claim to have demonstrated that ETS can impair the health of nonsmokers have been active in the antismoking movement for many years - a fact that raises obvious questions of bias.

It would be a serious mistake, however, to assume that the claims that have been made with respect to ETS will fail eventually - without action by the tobacco industry - because of science. Too much of the future of the antismoking movement depends upon the ETS issue

for the antismokers to walk away from the issue because of a more scientific impediment. Even with that impediment, moreover, the antismokers enjoy a number of significant advantages in the ETS battle. Those advantages include (1) the fact that people have been conditioned to believe the worst about smoking; (2) the intuitive appeal of the notion that if smoking is bad for the smoker, repeated exposure to cigarette smoke must be bad for the nonsmoker; (3) the reluctance of scientists to criticize the scientific case against ETS for fear that they will be attacked as apologists for smoking; (4) the nearly insatiable appetite of the media for stories that will alarm, and therefore interest, the public; (5) the inability or unwillingness of most reporters to apply critical scientific judgment when reviewing and reporting on scientific developments; (6) the tobacco industry's traditional reluctance to take an aggressive position on scientific issues, coupled with the fact that the industry was not adequately prepared for the ETS issue and suffers generally from a lack of credibility; and (7) the increasing coordination and cohesiveness of the antismoking movement across national boundaries, a development that has enhanced the antismokers' ability to exploit issues like the ETS issue.

The consequences of failure on the part of the tobacco industry to mount an effective defense against the claims that have been made with respect to ETS are likely to be severe and lasting. Despite the scientific impediments already discussed, an ineffective defense would permit the antismokers' ETS claims to achieve the status of a given, in much the same way that most of their primary health claims are - at least for the present - beyond productive dispute. A further consequence would be the continued evolution of a nonsmoking majority into an antismoking majority, and a concurrent deterioration in smoking's social acceptability. Those developments can be expected to lead, in turn, to perhaps irresistible pressure at all levels of government for severe restrictions on public and workplace smoking. The ultimate consequence, of course, would be universal acceptance by smokers that, if they decide to continue smoking, they should not at the very least do so in the company of others.

The History and Current Status of the ETS Issue in the Nordic Countries

The ETS issue is of growing importance in all of the Nordic Countries. Whether measured in terms of the social acceptability of smoking, or the prevalence of public and workplace smoking restrictions, the situation in the Nordic countries is deteriorating rapidly. It will briefly review the history and current status of the ETS issue in Sweden, Finland & Norway.
.....

2. FINLAND

If anything, Finland has been an even more fertile ground for the antismoking movement than Sweden. A complete and effective ban on all forms of tobacco advertising was imposed by the Finnish Government in 1978. Even earlier, the Finnish Parliament approved legislation making the active discouragement of smoking a central aspect of Finnish tobacco policy and directing the Finnish Board of Health to move aggressively against smoking.

Total cigarette consumption in Finland peaked in the mid-1970s, according to PM's GCS, when approximately 40 percent of the adult population smoked. By 1982, the percentage of adults smoking had dropped to approximately 39 percent. The percentage of smokers has remained relatively constant during the past three years at approximately 34 percent.

Even more than the Swedish public, the public in Finland has become accustomed to governmental restrictions. A typical legislative approach in Finland is first to ban an activity entirely, and only then to create limited exceptions to the ban. The presumption is thus often against freedom of choice and in favor of restrictions. This approach has been used most notably in Finland with alcohol products. The regulation of cigarette smoking by the Finnish government has tended to utilize the same approach.

A variety of factors have caused and/or reinforced a restrictive mentality in Finland. Many of the people who currently occupy important positions still remember vividly the broad restrictions that were imposed during, and long after, the Second World War. Those restrictions were accepted by the average Finn without difficulty, and the lessons and experiences of the war years have not been forgotten. In addition, politicians in Finland have special prestige and are accorded an unusual degree of respect.

A partial explanation can be found in the dramatic increases that have occurred in the average Finn's standard of living over the past fifteen years, for which Finnish politicians have claimed credit. When the Finnish Government announces restrictive measures, the average Finn thus is conditioned to give the restrictions the benefit of any doubt.

Extensive restrictions have been imposed in Finland on smoking in public pursuant to the Tobacco Act of 1976. Under that Act, smoking has been prohibited in most public places in Finland - even if the places are not enclosed (e.g., streets and open markets). Although the restrictions on smoking in open spaces are not uniformly enforced, the other public place restrictions are both enforced and respected. The restrictions are enforced with special vigor in government officers and exhibition halls. Most restaurants in Finland permit smoking but segregate smokers from nonsmokers.

The Tobacco Act of 1976, as amended, also prohibits smoking at day nurseries, schools and other comparable premises intended for use by children of mandatory school age or younger, at "public indoor events" to which children are admitted and in reception, waiting and conference rooms under governmental or municipal control that may be frequented by members of the public. The Act requires, in addition, that smokers be segregated - to the extent smoking is permitted at all - inside "public vehicles", which have been defined to include any vehicle in which members of the public are transported after paying a fare. Finnair currently bans smoking on domestic flights lasting on-half hour or less and segregates smokers and nonsmokers on all other flights.

Individual employers and employer organizations exercise much more power in Finland than in Sweden. Labor unions in Finland, although still an important force, are correspondingly weaker than their counterparts in Sweden.

The Tobacco Act of 1976, as amended, has left workplace smoking restrictions to employers and the unions. While definitive information is not currently available, it appears that most employers have chosen to permit some smoking in the workplace but to segregate smokers from nonsmokers. It also appears that smoking is prohibited in most company-owned cafeterias.

As the last annual congress of the major Finnish labor unions, the unions issued a policy statement announcing their support for a smoke-free society in Finland by the year 2000. In view of that position, it is perhaps fortunate that labor unions do not exercise as much power in Finland as in Sweden. There is little tradition in the country favoring a sharing of authority between employers and unions - in fact, by law only the employer has the right to interpret and apply any collective bargaining agreement that has been negotiated. The employer's interpretation is final and binding, without any possibility of appeal by an individual employee or his or her union.

Government Ministers in Finland have almost unbridled authority to operate and make decisions within their respective spheres. As a consequence, the Finnish Minister of Social Affairs has much more authority than does the Minister of Health in Sweden. The Finnish Medical Board operates within the Ministry of Social Affairs and reports to the Social Affairs Minister.

If there are to be further governmental restrictions on public or workplace smoking in Finland, those restrictions are likely to emanate - in the first instance - from the Medical Board. The head of the tobacco division of the Medical Board, Kaj Koskela, is very nearly a personification of the antismoking movement in Finland. The Board Director General, Matti Ruokola, is almost a match for Mr. Koskela in hostility towards smoking.

Government power currently is shared in Finland by the Social Democratic Party and the Center Parties, the latter representing a variety of agrarian and Swedish-language interests (a six percent minority). Most employers are members of the Conservative Party, which is the second largest political party in Finland. For the past two decades, the Conservative Party has been the opposition leader. Of all of the political parties in Finland, the Conservative Party is the most likely to respond favorably to the industry's views on ETS and smoking restriction measures. At the same time, the industry can hardly count on Conservative Party support in public on that or any other tobacco issue. Indeed, any Conservative Party opposition to governmental restrictions on workplace smoking is more likely to stem from a disinclination on the part of employers to cede further control over the workplace to the Government than from sympathy with the tobacco industry or smokers.

The current Prime Minister in Finland, Kalevi Sorsa, seems committed to running for President and seems anxious, in connection with that effort, to position himself as a liberal, willing to let people alone. Prime Minister Sorsa also is anxiously courting blue collar workers, who would be most affected by additional smoking restrictions measures. So long as this situation persists, further governmental restrictions on workplace smoking do not appear to be imminent. Parliament has not considered any measures during the past five years that would involve additional restrictions on public or workplace smoking.

A danger signal pointing in the opposite direction is the statement on tobacco tax revenues issued by Mr. Koskela of the Medical Board in July 1986. The statement indicated that the Medical Board was investigating the possibility of recommending that the tax on tobacco be increased to cover "damages" caused by smoking - a step that would require parliamentary approval. The statement did not indicate clearly whether the investigation extended to ETS or "passive smoking", although the statement did refer specifically to the "Gun Palm" decision in Sweden.

In addition, Professor Rimpela's 1986 report to the Medical Board on cigarette constituent ratings included a negative discussion of "passive smoking".

There is no shortage of antismoking groups in Finland anxious to pursue the ETS issue. The attitudes of the Social Affairs Minister and Medical Board already have been discussed. In addition, the WHO maintains an office in Helsinki and many of WHO's medical "experts" are Finns. WHO has declared publicly its intention to rely on Finland as its "pilot country" in testing antismoking initiatives.

The National School Board and Board of National Health Education also have taken aggressive positions against smoking and can be expected to be leaders in the anti-ETS movement. The Smoke Free Generation Movement has number of adherents in Finland and is, if anything, more active there than in Sweden. The Finnish Cancer Society and Finnish medical associations also are more aggressively antismoking than their Swedish counterparts. Finally, the Nordic Foundation for Environmental Tobacco Smoke is operating in Finland and will be one of the principal supporters of the Haanasara symposium on ETS.

Meanwhile, the tobacco industry's position in Finland may be somewhat weaker than in Sweden. STA at least is owned by the Swedish Government. As a consequence, some members of the Government are reluctant to take steps that might impair STA's viability. By contrast, all tobacco companies in Finland are owned privately and most cigarette brands sold in the country - with the exception of those produced by Rettig - are international rather than purely Finnish brands.

The four largest tobacco wholesalers in Finland (TUKO, KESKO, EKA and SOK) and tobacco retailers are perhaps the industry's most likely allies on the ETS issue.

The industry also may be able to obtain support from the Finnish Restaurant Association in the event of proposals that would impose further restrictions on smoking in restaurants. The Finnish Employers Union, Kiosk Association, Petroleum Retailers Association, Hotel and Restaurant Associations and Finnish Tourist Council also may be prepared to assist the industry on ETS. Finally, the Ministry of Finance - because of its reliance on tax revenues from tobacco product sales - may prove to be a key, if less than entirely public, ally of the industry on ETS.

.....

FINLAND ETS STRATEGY

1. Obtain agreement with Amer-Tuppaka and the NMA on an ETS strategy along with the people and budget to implement it. An initial plan was submitted to ATO on October 29.
2. Schedule a 1 day ETS Seminar for NMA members to review the issue and discuss the plan.
3. Work with U.S. Tobacco Institute's ETS Advisory Group and John Rupp along with ATO to identify commercial companies which can conduct unbiased IAQ studies of buildings.

4. Coordinate with PM scientists and the U.S. TI ETS Group to submit abstracts of papers and schedule speakers for the NIVA NORDISK ETS Seminar in Espoo, Finland (near Helsinki) June 9 -12, 1987.
5. Prepare a trade union ETS white paper focusing on workplace smoking and use it in developing allies in the Finnish/Nordic labor unions via ATO's union (or STA's Union).
6. Organize a "Eureka" type study in Finland (and possibly Norway) demonstrating that major companies and employees are not experiencing major problems with current workplace smoking.
7. Develop a "mutual respect and courteous smokers campaign".
8. Create a "Friends of Tobacco Club" among Finnish parliamentarians with informal dinners hosted by the CEO's of the Finnish tobacco companies, on a rotating basis, with a name speaker at each.
9. Cooperate with Finnair on an EPAQ study for their flights.

Kirjoittaja VTL, KTM Heikki Hiilamo työskentelee tutkijana ja toimittajana. Hän on aikaisemmin perehtynyt muun muassa pankkikriisiin, Hornet-hankintaan ja perhepoliittisiin tulonsiirtoihin ja palveluihin.